

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Фінансовий простір

Рекомендовано до поширення в мережі «Інтернет» вченою радою ТВСП "Черкаське навчально-наукове відділення Львівського національного університету імені Івана Франка", протокол № 2 від 30 серпня 2022 року. При використанні матеріалів, опублікованих у журналі, посилання на «Фінансовий простір» обов'язкове

ЗАСНОВНИК:

Університет банківської
справи,
79007, Україна, м. Львів,
вул. Січових Стрільців, 11

ВИДАВЕЦЬ:

ТВСП "Черкаське навчально-наукове відділення
Львівського національного університету імені Івана
Франка".
18028 м. Черкаси, вул. В'ячеслава Чорновола, 164

No 3 (47) 2022

ISSN 2304-1692

THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL JOURNAL

Financial Space

Recommended for online publication by the Academic Council of Cherkasy Educational – Scientific Department of Ivan Franko National University of Lviv by protocol No 2 of August 30, 2022.

In case of reprinting of materials published in the journal, the reference to «Financial Space» is required.

FOUNDER:

Banking University
79007 Lviv, Sichovykh
Striltsiv str., 11

PUBLISHER:

Cherkasy Educational – Scientific Department
of Ivan Franko National University of Lviv
18028 Cherkasy, V. Chornovol str., 164

Редакційна колегія

Головний редактор БАРАНОВСЬКИЙ Олександр Іванович
д.е.н., професор, професор кафедри банківської справи та фінансових технологій Університету банківської справи

Заступник головного редактора ПАНТЕЛЄЄВА Наталя Миколаївна
д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів та обліку Черкаського навчально-наукового інституту Університету банківської справи

Відповідальний секретар ЧЕПЕЛЮК Ганна Миколаївна
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів та обліку Черкаського навчально-наукового інституту Університету банківської справи

АНДРІЙ Василь Михайлович
д.юр.н., професор кафедри трудового права та соціального забезпечення Київського національного університету ім. Шевченка

БАГОРКА Марія Олександрівна
д.е.н., завідувач кафедри маркетингу Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

ВИРВІЦКА Магдалена
доктор наук, професор, професор факультету інженерії менеджменту Познанського політехнічного університету

ГРАБІНСЬКА Барбара
Ph.D., ад'юнкт кафедри фінансів Краківського економічного університету

ГРАСІС Яніс
д. юр. н., доцент, декан юридичного факультету Ризького університету ім. Страдіня

ДМИТРЕНКО Ірина Миколаївна
д.е.н., професор Національного центру обліку та аудиту, Національна академія статистики, обліку та аудиту

ДУНСЬКА Маргарита
д.е.н., професор, заступник декана факультету бізнесу, менеджменту та економіки Латвійського університету

ЗАЙНАЛОВ Жажонгир Расулович
д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, Самаркандський інститут економіки і сервісу

КУЗНЕЦОВА Анжела Ярославівна
д.е.н., професор, ректор Університету банківської справи

МІЩЕНКО Світлана Володимирівна
д.е.н., професор, професор кафедри банківської справи та фінансових технологій Університету банківської справи

МИКОЛЕНКО Віктор Андрійович
д. юр. н., професор кафедри управління в сфері цивільного захисту, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля

МОСКАЛЕНКО Сергій Іванович
д. юр. н., доцент, професор кафедри права та правового регулювання авіаційної діяльності, Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету

ПАШКЯВІЧЮС Арвідас
д.соц.н., професор, завідувач кафедри фінансів економічного факультету Вільнюського університету

ПРОКОПЕНКО Наталя Семенівна
д.е.н., професор, проректор Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет», радник податкової служби I рангу

РОГОВА Наталя Василівна
к.е.н., доцент, заступник директора Інституту післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СЕМБІЄВА Ляззат Миктибеківна
д.е.н., професор, професор кафедри державного аудиту Євразійського національного університету ім. Л.М. Гумільова

СМОВЖЕНКО Тамара Степанівна
д.е.н., професор Інституту підприємництва та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка»

ХАБЕР Йозеф Антоні
Ph. D., професор Школи бізнесу Познані

ШЕБЕКО Костянтин Костянтинович
д.е.н., професор, професор кафедри економіки і бізнесу Поліського державного університету

Адреса Редакційної колегії:

Черкаський навчально-науковий інститут
Університету банківської справи

вул. В'ячеслава Чорновола, 164, м. Черкаси,
18028

тел.: (050) 640-38-84,

email: fp@cibs.ubs.edu.ua

Фінансовий простір

міжнародний науково-практичний журнал

Editorial Board

EDITORIAL OFFICE

Cherkasy Educational-Scientific Institute of Banking University

18028 Cherkasy, V. Chornovol str., 164
tel. (050) 640-38-84,
email: fp@cibs.ubs.edu.ua

Financial Space

international scientific and practical journal

fp.cibs.ubs.edu.ua

Editor in Chief Alexander BARANOVSKY

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Banking and Finance technologies, Banking University

Deputy Editor Nataliia PANTIELIEVA

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Finance and Audit, Cherkasy Educational-Scientific Institute of Banking University

Executive Secretary Hanna CHEPELIUK

Ph. D. in Economics, Associate Professor of the Department of Finance and Audit, Cherkasy Educational and Scientific Institute of Banking University

Vasyl ANDRIYIV

Doctor of Law, Professor of the Department of Labor Law and Social Security, Kyiv National University named after T. Shevchenko

Maria BAGORKA

Doctor of Economics, Head of the Department of Marketing, Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University

Magdalena WYRWICKA

Doctor of Science, Professor, Professor of the Faculty of Management Engineering, Poznan Polytechnic University

Barbara HRABINSKA

PhD, Associate Professor, Department of Finance, Krakow University of Economics

Janis GRASIS

Doctor of Law, Associate Professor, Leading Researcher, Dean of the Faculty of Law of the Stradin University of Riga

Irina DMITRENKO

Doctor of Economics, Professor of the National Center for Accounting and Auditing, National Academy of Statistics, Accounting and Auditing

Margarita DUNSKA

Doctor of Economics, Professor, Deputy Dean of the Faculty of Business, Management and Economics of the University of Latvia

Djaxongir ZAYNALOV

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Finance, Samarkand Institute of Economics and Service

Anzhela KUZNYETSOVA

Doctor of Economics, Professor, Rector of Banking University

Svetlana MISHCHENKO

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Banking and Finance of Banking Technologies and Business of the Banking University

Victor MYKOLENKO

Doctor of Law, Professor of the Department of Civil Defense Management, Cherkasy Heroes of Chernobyl Fire Safety Institute

Sergey MOSKALENKO

Doctor of Law, Associate Professor, Professor of the Department of Law and Legal Regulation of Aviation Activities, Kirovohrad Flight Academy of the National Aviation University

Arvidas PASHKIAVICHUS

Doctor of Social Sciences, Professor, Head of Department of Finance Faculty of Economics University of Vilnius

Natalia PROKOPENKO

Doctor of Economics, Professor, Vice Rector of the Private higher educational institution «European University», Adviser of the Revenue Service of the 1st rank

Nataliya ROGOVA

Ph. D. in Economics, Associate Professor, Deputy Director of Institute of Continuing Education, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Lyazzat SEMBIEVA

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of State Audit of the Eurasian National University named after L.M. Gumilev

Tamara SMOVZHENKO

Doctor of Economics, Professor, Lviv Polytechnic National University

Anthony Joseph HABER

Ph. D., Professor of School of Business, Poznan

Konstantin SHEBEKO

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Economics and Business of Polesky State University

Зміст / Contents

Шулюк Богдана Степанівна

ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕЗЕРВІВ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАРАНТІЙНОЇ БЮДЖЕТНОЇ ПІДТРИМКИ ПРОЄКТІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

6

Shuliuk Bohdana

FORMATION OF FINANCIAL RESERVES IN THE CONTEXT OF PROVIDING GUARANTEED BUDGET SUPPORT OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP PROJECTS

14

Боровік Любов Володимирівна

ІНФОРМАЦІЯ, ОСВІТА ТА ЗНАННЯ ЯК ОСНОВА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

17

Borovik Liubov

INFORMATION, EDUCATION AND KNOWLEDGE AS THE BASIS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF SOCIETY

23

Лагно Анастасія Андріївна

СУТНІСТЬ ЗАГРОЗ ФУНКЦІОНУВАННЮ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ І РИЗИКІВ У ЦІЙ СФЕРІ

26

Lagno Anastasia

THE ESSENCE OF THREATS TO THE FUNCTIONING OF THE BANKING SYSTEM AND RISKS IN THIS FIELD

44

Кіналь Надія Миколаївна

ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СФЕРИ КУЛЬТУРИ

49

Kinal Nadiya

FINANCIAL MECHANISMS OF FUNCTIONING OF CULTURE SPHERE

58

Вовчак Ольга Дмитрівна, Хуторна Мирослава Емілівна, Слуцький Богдан Олександрович

БАНКИ З ДЕРЖАВНОЮ УЧАСТЮ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ЗАГРОЗ ФІНАНСОВІЙ СТАБІЛЬНОСТІ

61

Vovchak Olha, Khutorna Myroslava, Slutskyi Bohdan

STATE-OWNED BANKS AND THEIR INFLUENCE ON THE FORMATION OF THREATS TO FINANCIAL STABILITY

73

DOI: [https://doi.org/10.30970/fp.3\(47\).2022.061314](https://doi.org/10.30970/fp.3(47).2022.061314)

УДК 336.13:336.64

ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕЗЕРВІВ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАРАНТІЙНОЇ БЮДЖЕТНОЇ ПІДТРИМКИ ПРОЄКТІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

ШУЛЮК Богдана Степанівна

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри фінансів ім. С.І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8692-1983>

Анотація. У статті обґрунтовано необхідність здійснення бюджетної підтримки проєктів державно-приватного партнерства. Встановлено низький рівень надання цієї підтримки у вітчизняній практиці, що пов'язано з недосконалістю бюджетного законодавчого та нестабільністю економічного розвитку. Задля зміни напряму державно-правових відносин з обмежувального на стимулюючий запропоновано заходи стосовно формування фінансових резервів держави, котрі дадут змогу підвищити довіру інвесторів, кредиторів та громадян до реалізації спільних проєктів з органами державної влади.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, проєкти, фінансові резерви, бюджетна підтримка, гарантійні зобов'язання, цілі учасників партнерства.

Постановка проблеми. В умовах постійного дефіциту бюджетних коштів Україна поглиблює відносини з суб'єктами підприємницької діяльності з метою відновлення об'єктів інфраструктури. Фінансова участь держави чи органів місцевого самоврядування в партнерських інфраструктурних проєктах з бізнесом передбачає оптимальне співвідношення пуб-

Аннотация. В статье обоснована необходимость осуществления бюджетной поддержки проектов государственно-частного партнерства. Установлен низкий уровень предоставления этой поддержки в отечественной практике, что связано с несовершенством бюджетного законодательного и нестабильностью экономического развития. Для изменения направления государственно-правовых отношений с ограничительного на стимулирующий предложены мероприятия по формированию финансовых резервов государства, которые позволят повысить доверие инвесторов, кредиторов и граждан к реализации совместных проектов с органами государственной власти.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, проекты, финансовые резервы, бюджетная поддержка, гарантийные обязательства, цели участников партнерства.

личних і приватних фінансових ресурсів. Адже недостатне державне фінансування призводить до нерезультативності проєкту в цілому або його незавершеності внаслідок передачі приватному партнеру занадто великого рівня фінансових ризиків. Разом з тим раціональна структура залучених державних коштів стимулює бізнес щодо здійснення суспільно важливих інфра-

структурних проєктів, компенсуючи ризики зміни економічної кон'юнктури, недосконалого регуляторного та інституціонального середовища.

Законодавством України врегульовано питання здійснення державного фінансування проєктів державно-приватного партнерства (далі – ДПП) шляхом застосування прямої та непрямої державної підтримки. Однак недосконалість бюджетного законодавства, нестабільність економічного розвитку зумовлює низький рівень державної підтримки в процесі реалізації стратегічно важливих проєктів. Крім того, визначені форми цієї підтримки є недостатньо адаптовані у вітчизняній практиці, оскільки мають обмежувальний характер дії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розвитку державно-приватного партнерства досліджували такі вітчизняні вчені, як О. Біловодська [1], І. Запатріна, Т. Лебеда [2], О. Захаріна, Є. Ходаківський, В. Якобчук [3], В. Круглов [4], К. Павлюк, С. Павлюк [5]. Окремі науковці акцентували увагу на перспективних напрямках фінансового забезпечення партнерських проєктів держави і бізнесу, зокрема серед них Н. Бабяк [6], С. Качула [7], Н. Овчарова [8] та ін. Наукові праці дослідників в цій сфері здебільшого стосуються теоретичних положень та практичних аспектів реалізації проєктів державно-приватного партнерства, однак досі немає ґрунтовних досліджень сучасного стану та проблем формування й використання фінансових резервів державою задля забезпечення виконання нею гарантійних зобов'язань перед приватним партнером, кредиторами та населенням.

З огляду на це, метою статті є розкрити шляхи формування фінансових резервів державою з метою надання бюджетної підтримки в процесі реалізації проєктів державно-приватного партнерства.

Виклад основних результатів. Незважаючи на значимість галузей соціальної сфери в сталому економічному розвитку держави, її хронічне недофінансування, низька якість наданих послуг при динамічному зростанні цін послаблюють позиції держави в глобальному просторі. Це свідчить про необхідність реалізації проєктів ДПП у цій сфері. При цьому держава повинна забезпечити отримання економічних вигод приватним партнером. З метою втілення соціальних цілей проєкту та забезпечення прибутковості інвестора варто передбачити гарантійні фінансові резерви на випадок неможливості виконання поставлених завдань. Зокрема, необхідним є створення у складі державного бюджету Фонду бюджетної підтримки реалізації проєктів ДПП, основними функціями якого повинні бути:

– гарантійно-компенсаційна, що передбачає з одного боку, гарантії стосовно відшкодування збитків приватному партнеру, зумовлених невідповідністю попиту запланованим показникам, несвоєчасним або ж неповним виконанням державним партнером зобов'язань, зміною тарифної політики, а з іншого – компенсаційні виплати населенню внаслідок підвищення цін на послуги, надані за проєктом ДПП;

– кредитно-забезпечувальна, що проявляється у погашенні боргових зобов'язань приватного партнера у випадку неможливості виконання ним взятих функцій, залучення іноземних

кредитів та забезпечення його повернення;

– інвестиційна, що полягає у спрямуванні тимчасово вільних коштів на фінансування проєктів ДПП;

– мотиваційна, яка гарантує окупність інвестицій для приватного партнера.

На нашу думку, доходи Фонду бюджетної підтримки реалізації проєктів ДПП повинні формуватися за рахунок бюджетних асигнувань; грантів; спонсорських та добровільних внесків; міжнародної фінансової допомоги; частини доходу, генерованого проєктом. Створення Фонду дасть змогу вирішити фінансові проблеми, що виникають в процесі підготовки та реалізації проєктів, зокрема: профінансувати високі трансакційні витрати та послуги залучених консультантів, забезпечити дієвість проєктів, яким загрожуватиме закриття, покрити витрати, що виникають внаслідок непередбачуваних ситуацій, гарантувати якісне надання послуг споживачам та забезпечити їх доступність.

Головним розпорядником коштів Фонду доцільно визначити Міністерство економіки України, до сфери діяльності якого входить оцінка стану здійснення партнерських проєктів держави і бізнесу.

Механізм і порядок формування й використання коштів Фонду, визначення масштабів надання бюджетної підтримки повинні бути законодавчо врегульовані. Водночас з метою забезпечення балансу інтересів учасників партнерства та успішної реалізації проєктів ДПП доцільно визначити принципи його функціонування, такі як:

1) цілеспрямованості – спрямування коштів Фонду на визначену мету;

2) індивідуального підходу до надання фінансової підтримки проєктів ДПП – визначення виду і обсягу фінансової підтримки залежно від сфери реалізації проєкту ДПП та її значимості для суспільства;

3) фінансової стабільності та гнучкості управління – забезпечення формування дохідної частини Фонду за рахунок вітчизняних і міжнародних фінансових джерел задля можливості вчасного реагування на зміни, що відбуваються в процесі реалізації проєкту ДПП;

4) максимальної ефективності – надання фінансової підтримки задля досягнення вигод учасниками партнерства (для держави – бюджетної, екологічної чи соціальної ефективності, приватного партнера – комерційної ефективності, для населення – підвищення якості та доступності послуг).

5) підзвітності – відповідальність розпорядників бюджетних коштів перед вищим органом виконавчої влади (Кабінетом Міністрів України) за взяті фінансові зобов'язання, передбачені у договорі ДПП;

6) транспарентності – своєчасне надання органами державної влади оперативної звітності стосовно формування та використання коштів Фонду, здійснених операцій та досягнутих результатів; забезпечення відкритого доступу до інформаційної бази.

Основним інструментом мінімізації можливих втрат при виконанні фінансових зобов'язань державного партнера є ефективне бюджетне планування та прогнозування видатків на бюджетну підтримку проєктів ДПП. Рекомендуємо долучити Міністерство фінансів України до розроблення проєкту ДПП з метою оцінювання впливу фінансових ризиків на його реалізацію та ви-

значення необхідного обсягу коштів для нівелювання можливих негативних наслідків.

Важливим завданням є оцінювання бюджетних можливостей органів державної влади стосовно фінансової підтримки проектів ДПП. У цьому контексті Експерти Світового банку пропонують наступне:

– включати розрахункові витрати до прогнозованого бюджету. При цьому бюджетне прогнозування доцільно здійснювати на термін дії контракту ДПП, оскільки середньострокове планування бюджетів багатьох країн охоплює менше п'яти років;

– здійснювати оцінку впливу на боргову стійкість держави;

– встановлювати відповідність взятих бюджетних зобов'язань встановленим фінансовим обмеженням.

Водночас фахівці зазначають про необхідність встановлення згаданих обмежень, адже це дасть змогу забезпечити фінансову стабільність країни. В результаті досліджень бюджетних ризиків в процесі фінансування проектів ДПП в країнах Латинської Америки та Карибського басейну зазначеними експертами встановлено, що тільки вісім країн регіону застосовують фінансові обмеження при наданні бюджетної підтримки (табл. 1).

Таблиця 1

Встановлені щорічні ліміти на надання бюджетної підтримки проектів ДПП в країнах Латинської Америки та Карибського басейну

№ з/п	Країни	Ліміти на бюджетну підтримку проектів ДПП
1.	Бразилія	не більше 1% для федерального уряду та 5% для урядів штатів від загальних річних бюджетних доходів цих суб'єктів
2.	Колумбія	до 0,4% ВВП для центрального уряду (на період 2020–2050 рр.)
3.	Гондурас	сума бюджетної підтримки проектів ДПП не може перевищувати 5% ВВП
4.	Мексика	не більше 10% середніх запланованих капітальних витрат на наступні п'ять років
5.	Панама	до 30% бюджетних інвестицій у попередньому році або 30% інвестицій за п'ятирічним інвестиційним планом для центральних органів влади та не більше 10% бюджетних надходжень за попередній рік або 20% коштів, доступних для інвестування протягом наступних п'яти років для місцевих органів влади. Загалом сума бюджетної підтримки проектів ДПП не може перевищувати 7% ВВП
6.	Парагвай	сума бюджетної підтримки проектів ДПП не може перевищувати 0,4% ВВП
7.	Перу	сума бюджетної підтримки проектів ДПП не може перевищувати 7% ВВП
8.	Уругвай	сума бюджетної підтримки проектів ДПП не може перевищувати 5% ВВП

Джерело: складено автором на основі опрацювання [9]

Таким чином, у світовій практиці гранична норма бюджетної підтримки проектів ДПП встановлюється у вигляді загальних прямих та/або умовних зобов'язань бюджету по всіх проектах ДПП (наприклад, певної частки від ВВП країни) або ж щорічних виплат бюджету за взятими зобов'язаннями по проектах (зокрема, певної частки від доходів чи видатків державного бюджету). Варто зазначити, що граничні значення можуть виражатися не тільки у відносній, а й абсолютній величині. У цьому випадку їх обсяг встановлюється на основі аналізу звітних даних за попередні роки та прогнозованих показників. Тобто країни, в яких поширене державно-приватне партнерство, можуть порівнювати запланований обсяг бюджетної підтримки з фактично здійсненим за минулі роки, відтак – коригувати ліміти на відповідну величину. Країнам, які не мають досвіду в цій сфері, варто будувати власну статистичну базу з використанням аналітичних інструментів, поширених у світі.

У міжнародній практиці для оцінки бюджетних видатків та ризиків, що виникають в процесі реалізації проектів ДПП рекомендують використовувати аналітичну модель PFRAM (PPP Fiscal Risk Assessment Model), розроблену у 2016 році Міжнародним валютним фондом та групою Світового банку. Завдяки їй органи державної влади отримують інформацію впродовж всього життєвого циклу реалізації проекту, що сприяє виявленню відхилень та прийняттю рішень щодо нейтралізації негативних наслідків шляхом надання бюджетної підтримки. Крім того, модель дає змогу оцінити вплив бюджетної підтримки на стан державних фінансів як у короткостро-

ковому, так і в довгостроковому періодах.

У вітчизняній практиці середньострокове бюджетне планування не дає змоги визначити обсяг бюджетної підтримки на тривалий період. Водночас без взяття державним партнером довгострокових фінансових зобов'язань успішність реалізації проектів ДПП знижується. Тому вважаємо, що для вирішення цієї проблеми необхідно:

1) у Законі України «Про державно-приватне партнерство» визначити перелік галузей в порядку їх черговості, які потребують реалізації партнерських проектів держави і бізнесу;

2) у цьому ж законодавчому акті закріпити положення стосовно обсягу надання бюджетної підтримки для реалізації проектів ДПП в кожній галузі в межах визначених загальних лімітів;

3) з метою виконання взятих довгострокових фінансових зобов'язань державним партнером необхідно створити згаданий Фонд бюджетної підтримки реалізації проектів ДПП і забезпечити формування дохідної частини спершу за рахунок бюджетних коштів, а в майбутньому задля економії коштів бюджету здійснити поступовий перехід від бюджетних джерел до спонсорського приватного капіталу та генерованих доходів від реалізації проектів. Доцільно стимулювати фінансову участь бізнесу і населення у соціально значущих проектах ДПП на благодійних засадах. Досвід Латинської Америки свідчить, що близько 30–40% мігрантів зацікавлені спрямовувати від 1% до 10% своїх доходів на фінансування вітчизняних проектів. За дослідженнями експертів у світі щорічно на ці програми переказується до 10 млрд дол США. Так, для

впровадження соціальних програм ДПП на місцях Мексика отримує приблизно 250 млн дол США переказів мігрантів [10, с. 34].

Окрім всебічної бюджетної підтримки доцільно здійснювати страхування фінансових ризиків. Тому невід'ємним учасником процесу реаліза-

ції проєктів ДПП має бути страхова компанія, яка за певну плату, беручи на себе частину інвестиційних чи кредитних ризиків, може надавати страхові послуги (рис. 1) або ж брати безпосередню участь у фінансуванні проєктів ДПП.

Рис. 1. Участь страхової компанії у розподілі фінансового ризику в процесі реалізації проєкту ДПП

Джерело: побудовано автором

Однак в Україні велика кількість страхових компаній виявились неплатоспроможною, що обумовило припинення їх діяльності. Ті установи, що залишилися на страховому ринку, намагаються уникнути високих фінансових ризиків та працюють у сфері, яка забезпечує стабільне отримання прибутку. Найчастіше ці установи зацікавлені у наданні професійних послуг стосовно проєктів, які передбачають будівництво чи реконструкцію об'єктів соціальної інфраструктури, надання житлово-комунальних послуг.

Розвиток страхового сегменту у структурі фінансового механізму ДПП дає змогу органам влади, з одного бо-

ку, співпрацювати з надійним інвестором – страховою компанією, а з іншого – нівелювати фінансові ризики, що виникають в процесі фінансування проєктів ДПП. Присутність страховиків на ринку державно-приватного партнерства збільшує інтерес фінансово-кредитних установ (вітчизняних і міжнародних банків, інвестиційних фондів) до участі у проєктах ДПП. Адже гарантом повернення кредитних ресурсів є не тільки держава, але й страхові компанії. Задля стимулювання фінансової участі цих установ державна політика повинна бути спрямована на забезпечення системної стабільності розвитку економічної системи,

зменшення чутливості страхового ринку до зовнішніх (нестабільне макроекономічне середовище, низька платіжна дисципліна суб'єктів підприємницької діяльності, нерозвинутість фінансового ринку) та внутрішніх (недостатня капіталізація страхових компаній внаслідок переважання частки нерентабельних активів, відсутність стратегії розвитку страхової діяльності та ефективних методів управління ризиками) загроз його дестабілізації, підвищення ефективності діяльності учасників страхового ринку.

Висновки. Отож, реалізація проєктів ДПП потребує зміни напряму реалізації державно-правових відносин з обмежувального на стимулюючий. Для цього необхідно:

- законодавчо врегулювати питання щодо взяття державним партнером довгострокових фінансових зобов'язань за договором ДПП. Бюджетне фінансування проєктів ДПП повинно здійснюватися на принципах довгострокового програмно-цільового планування та проєктного фінансування;

- проводити заохочувальну фінансову політику, спрямовану на доступність залучення фінансових ресурсів з різних джерел, гарантування захисту інтересів інвесторів та кредиторів, які беруть участь у фінансуванні проєкту ДПП шляхом надання бюджетної підтримки та здійснення страхування ризиків, виникнення яких зумовлено впливом макроекономічних чинників.

При цьому доцільно розвивати механізм індивідуальної державної підтримки проєктів ДПП, що дасть змогу фінансувати суспільно значимі проєкти;

- забезпечити активну участь населення в реалізації партнерських проєктів держави і бізнесу. При цьому варто долучити громадян не тільки у вигляді експертів задля оцінювання досягнутих результатів, але безпосередньо і до фінансування проєктів ДПП;

- здійснювати фінансовий контроль впродовж життєвого циклу реалізації проєкту ДПП. Водночас доцільно посилити контрольні дії на підготовчому етапі ДПП в процесі визначення необхідного обсягу фінансових ресурсів, джерел їхнього забезпечення, ймовірності виникнення ризиків та оцінки їх впливу на очікувані соціально-економічні результати. В підсумку це дасть змогу досягнути відповідності між фактичними та запланованими показниками. Крім того, у здійсненні згаданого контролю необхідно передбачити участь кредиторів та інвесторів, котрі матимуть можливість оцінити отримані вигоди від реалізації проєктів державно-приватного партнерства.

Надані пропозиції сприятимуть підвищенню довіри інвесторів, кредиторів та громадян до реалізації спільних проєктів з державою, що призведе до збільшення кількості та результативності таких проєктів.

Список використаної літератури

1. Біловодська О. А. Економічні відносини в регіональних системах управління: державно-приватне партнерство. *Механізм регулювання економіки*. 2016. № 1. С. 97–105.
2. Запатріна І., Лебеда Т. Державно-приватне партнерство як фактор економічного зростання та проблеми його розвитку в Україні. *Економіст*. 2011. № 3. С. 52–58.
3. Захаріна О. В., Ходаківський Є. І., Якобчук В. П. Експлікація поняття «державно-приватне партнерство» в теорії публічного управління. *Наукові горизонти*. 2020. № 3 (88). С. 26–33.
4. Круглов В. В. Розвиток державно-приватного партнерства в Україні: механізми державного регулювання: монографія. Харків: ХарРІ НАДУ «Магістр», 2019. 252 с.
5. Павлюк К. В., Павлюк С. М. Сутність і роль державно-приватного партнерства в соціально-економічному розвитку держави. *Наукові праці КНТУ. Економічні науки*. 2010. Вип. 17. С. 10–19.
6. Бабяк Н. Д., Нагорний Є. О. Перспективні напрями фінансування проєктів державно-приватного партнерства в Україні. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова*. 2017. Т. 22. Вип. 5 (58). С. 158–162.
7. Качула С. В. Вдосконалення державної фінансової політики підтримки публічно-приватного партнерства як інструменту соціального розвитку. *Економічний вісник університету*. 2018. Випуск № 36/1. С. 293–301.
8. Овчарова Н. В. Роль бюджетного забезпечення державної підтримки проєктів державно-приватного партнерства в соціальній сфері та проблеми його розвитку. Стан та перспективи розвитку економіки України в умовах глобалізації: теорія та практика. Ч. І: монографія / під ред. д-ра екон. наук, професора О. О. Непочатенко. Умань: «Візаві», 2014. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/50086/8/Ovcharova_Rol_biudzhethnoho_zabezpechennia.pdf (дата звернення 10.11.2022).
9. Gerardo Reyes-Tagle, Oscar Ponce de León, Luiz Eduardo T. Brandão, Adilio Celle, Izabel Dompieri, Jose Grijalva, Cynthia Martins Vieira, Andres Rebollo, Bruno Ventim Fiscal Impact of PPPs in Latin America and the Caribbean, 2021. URL: <https://publications.iadb.org/publications/english/document/Fiscal-Impact-of-PPPs-in-Latin-America-and-the-Caribbean.pdf>. (дата звернення 10.11.2022).
10. Запатріна І. В. Керівництво «Посилення ролі бізнесу в досягненні ЦСР в Україні» в рамках проєкту ПРООН/GIZ «Підтримка реалізації Цілей сталого розвитку в Україні». Київ, 2018. 70 с.

DOI: [https://doi.org/10.30970/fp.3\(47\).2022.061314](https://doi.org/10.30970/fp.3(47).2022.061314)

JEL Classification: G32, G38, H54

FORMATION OF FINANCIAL RESERVES IN THE CONTEXT OF PROVIDING GUARANTEED BUDGET SUPPORT OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP PROJECTS

SHULIUK Bohdana

PhD in Economics, Associate Professor,

Doctoral student of the Department of Finance named after S.I. Yuriy,

West Ukrainian National University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8692-1983>

Abstract. *The article substantiates the need for budgetary support of public-private partnership projects. A low level of providing this support in domestic practice has been established, which is associated with the imperfection of budget legislation and the instability of economic development. In order to change the direction of state-legal relations from a restrictive to a stimulating one, measures are proposed regarding the formation of state financial reserves, which will make it possible to increase the confidence of investors, creditors and citizens in the implementation of joint projects with state authorities.*

Keywords: *public-private partnership, projects, financial reserves, budget support, guarantee obligations, goals of partnership participants.*

In the conditions of a constant deficit of budget funds, Ukraine deepens relations with business entities with the aim of restoring infrastructure facilities. The financial participation of the state or local self-government bodies in partnership infrastructure projects with business involves an optimal ratio of public and private financial resources. After all, insufficient state funding leads to the ineffectiveness of the project as a whole or its incompleteness due to the transfer of too large a level of financial risks to a private partner. In order to realize the social goals of the project and ensure the profitability of the investor, it is necessary to provide for guarantee financial reserves in case of impossibility of fulfilling the tasks. In particular, it is

necessary to create as part of the state budget a Fund for budgetary support for the implementation of public-private partnership projects (hereinafter – PPP), the main functions of which should be: guarantee-compensation, credit-security and investment.

The main tool for minimizing possible losses in fulfilling the financial obligations of the state partner is effective budget planning and forecasting of expenses for budgetary support of PPP projects. In domestic practice, medium-term budget planning does not allow determining the amount of budget support for a long period. At the same time, without the state partner making long-term financial commitments, the success rate of implementing PPP

projects decreases. Therefore, we believe that to solve this problem it is necessary:

1) in the Law of Ukraine «On Public-Private Partnership» determine the list of industries in the order of priority, which require the implementation of partnership projects of the state and business;

2) in the same legislative act, establish provisions regarding the amount of budgetary support for the implementation of PPP projects in each industry within the defined general limits;

3) in order to fulfill the long-term financial commitments made by the state partner, it is necessary to create the mentioned Fund for budgetary support for the implementation of PPP projects and to ensure the formation of the income part at first at the expense of budget funds, and in the future, in order to save budget funds, to carry out a gradual transition from budgetary

sources to sponsoring private capital and generated income from project implementation.

In addition to comprehensive budgetary support, it is advisable to carry out financial risk insurance. Therefore, an integral participant in the process of implementation of PPP projects should be an insurance company, which for a certain fee, assuming a part of the investment or credit risks, can provide insurance services or directly participate in the financing of PPP projects. The development of the insurance segment in the structure of the PPP financial mechanism enables authorities, on the one hand, to cooperate with a reliable investor - an insurance company, and on the other hand – to eliminate financial risks arising in the process of financing PPP projects.

References

1. Bilovodska, O. A. (2016). Ekonomichni vidnosyny v rehionalnykh systemakh upravlinnia: derzhavno-pryvatne partnerstvo [Economic relations in regional management systems: public-private partnership]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky – Mechanism of economic regulation*, 1, 97–105 [in Ukrainian].

2. Zapatrina, I. & Lebeda, T. (2011). Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak faktor ekonomichnoho zrostantia ta problemy yoho rozvytku v Ukraini [Public-private partnership as a factor of economic growth and problems of its development in Ukraine]. *Ekonomist – Economist*, 3, 52–58 [in Ukrainian].

3. Zakharina, O. V., Khodakivskyi, Ye. I. & Yakobchuk, V. P. (2020). Eksplikatsiia poniattia «derzhavno-pryvatne partnerstvo» v teorii publichnoho upravlinnia [Explication of the concept of «public-private partnership» in the theory of public administration]. *Naukovi horyzonty – Scientific horizons*, 3 (88), 26–33 [in Ukrainian].

4. Kruhlov, V. V. (2019). Rozvytok derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini: mekhanizmy derzhavnoho rehuliuвання: monohrafiia [Development of public-private partnership in Ukraine: mechanisms of state regulation: monograph]. Kharkiv: HarRI NADU «Master», 252 [in Ukrainian].

5. Pavliuk, K. V. & Pavliuk, S. M. (2010). Sutnist i rol derzhavno-pryvatnoho partnerstva v sotsialno-ekonomichnomu rozvytku derzhavy [The essence and role of public-private partnership in the socio-economic development of the state]. *Naukovi*

pratsi KNTU. Ekonomichni nauky – Scientific works of KNTU. Economic sciences, 17, 10–19 [in Ukrainian].

6. Babiak, N. D. & Nahorni, Ye. O. (2017). Perspektyvni napriamy finansuvannia proektiv derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini [Promising directions of financing public-private partnership projects in Ukraine]. *Visnyk ONU imeni I. I. Mechnykova – Bulletin of I. I. Mechnikov ONU*, 22, 5 (58), 158–162 [in Ukrainian].

7. Kachula, S. V. (2018). Vdoskonalennia derzhavnoi finansovoi polityky pidtrymky publichno-pryvatnoho partnerstva yak instrumentu sotsialnoho rozvytku [Improvement of the state financial policy of public-private partnership support as a tool of social development]. *Ekonomichni visnyk universytetu – Economic Bulletin of the University*, 36/1, 293–301 [in Ukrainian].

8. Ovcharova, N. V. (2014). Rol biudzhethnoho zabezpechennia derzhavnoi pidtrymky proektiv derzhavno-pryvatnoho partnerstva v sotsialnii sferi ta problemy yoho rozvytku. Stan ta perspektyvy rozvytku ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii: teoriia ta praktyka. Ch. I: monohrafiia [The role of budgetary provision of state support for public-private partnership projects in the social sphere and problems of its development. State and prospects of the development of the economy of Ukraine in the conditions of globalization: theory and practice. P. I: monograph]. Uman: «Vizavy». Retrieved from: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/50086/8/Ovcharova_Rol_biudzhethnoho_zabezpechennia.pdf [in Ukrainian].

9. Gerardo Reyes-Tagle, Oscar Ponce de León, Luiz Eduardo T. Brandão, Adilio Celle, Izabel Dompieri, Jose Grijalva, Cynthia Martins Vieira, Andres Rebollo & Bruno Ventim (2021). Fiscal Impact of PPPs in Latin America and the Caribbean, 2021. Retrieved from: <https://publications.iadb.org/publications/english/document/Fiscal-Impact-of-PPPs-in-Latin-America-and-the-Caribbean.pdf> [in English].

10. Zapatrina, I. V. (2018). Kerivnytstvo «Posylennia roli biznesu v dosiahnenni TsSR v Ukraïni» v ramkakh proektu PROON/GIZ «Pidtrymka realizatsii Tsilei staloho rozvytku v Ukraini» [Guide «Strengthening the role of business in achieving the SDGs in Ukraine» within the framework of the PROON/GIZ project «Supporting the implementation of the Sustainable Development Goals in Ukraine»]. Kyiv, 70 [in Ukrainian].

УДК 334.02

ІНФОРМАЦІЯ, ОСВІТА ТА ЗНАННЯ ЯК ОСНОВА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

БОРОВІК Любова Володимирівна

д.е.н., доцент,

*професор кафедри економіки, підприємництва
та економічної безпеки*

Херсонський національний технічний університет

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-7200-0497>

Анотація. У статті розглянуто характеристики понять «інформація» та «система інформаційного забезпечення». Висвітлено теоретичні аспекти впливу інформації, освіти та знань на формування інформаційної економіки та інформаційного суспільства. Охарактеризовано систему інформаційного забезпечення, як основний засіб взаємодії суб'єктів виробничої діяльності, отримання професійних знань, покращення якості освіти.

Ключові слова: інформація, освіта, знання, інформаційне забезпечення, система інформаційного забезпечення, інформаційні технології, інформаційна економіка, інформаційне суспільство.

Постановка проблеми. Не дивлячись на те, що в умовах інтеграції та світової глобалізації інформація є однією з головних рушійних сил соціально-економічного розвитку будь-якої країни, інформаційний ресурс України є незначним. Узагальнення наукових поглядів, щодо формування та розвитку національної системи інформаційного забезпечення суспільства, є основою розбудови інформаційної економіки та інформаційного суспільства. Враховуючи те, що система інформа-

Аннотация. В статье рассмотрены характеристики понятий "информация" и "система информационного обеспечения". Освещены теоретические аспекты влияния информации, образования и знаний на формирование информационной экономики и информационного общества. Охарактеризована система информационного обеспечения, как основное средство взаимодействия субъектов производственной деятельности, получение профессиональных знаний, улучшение качества образования.

Ключевые слова: информация, образование, знания, информационное обеспечение, система информационного обеспечения, информационные технологии, информационная экономика, информационное общество.

ційного забезпечення є сукупністю інструментів, засобів і методів, за допомогою яких збирають, обробляють, передають, зберігають та надають дані користувачам, можна стверджувати, що інформаційні технології є одними з основних засобів і методів отримання знань, підвищення якості професійної підготовки працівників, дієвим інструментом ведення бізнесу. Отже, дослідження проблеми впливу інформації та систем інформаційного забезпечення на отримання якісної освіти,

знань та соціально-економічний розвиток суспільства є своєчасним і актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вирішенню проблем розвитку інформації, систем інформаційного забезпечення, освіти, отримання знань присвячено наукові праці таких відомих вітчизняних та зарубіжних вчених як Дж. Акерлоф, Л. Бриллюен, У.Бек, Н.Вінер, Р. Ліпсі, У. Мартін, Ф.Махлуп, Г. Огсуд, С. Ожегов, Я. Шрайберг, У. Шрамм, К. Шеннон, В. Андрієнко, Т. Безбородова, Я. Біленська, В. Вовк, В. Геєць, Т. Гайда, М. Денисенко, В. Заруба, Н. Костіна, М. Кізло, Л. Мельник, С. Романенко та ін. Але, незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених вирішенню цієї проблеми, визначення інформації, як одного з стратегічних ресурсів соціально-економічного розвитку суспільства та отримання знань,

залишається тим питанням, яке потребує подальших наукових досліджень.

Метою статті є дослідження сутності понять «інформація», «система інформаційного забезпечення й визначення ролі інформації, освіти і знань у соціально-економічному розвитку суспільства».

Виклад основного результатів. Досліджуючи інформацію як ресурс та основу інформаційно-комунікаційного забезпечення суспільства, доцільним є визначення поняття економічної категорії «інформація», яке є фундаментом економічної діяльності людини і походить від латинської «informatio», що означає викладення, ознайомлення, розв'язання. У філософському розумінні інформація є сукупністю знань та певних даних. В цей же час, деякі вчені ототожнюють поняття «інформація» й знання. Є й інші визначення інформації як економічної категорії, табл. 1.

Таблиця 1

Визначення поняття «інформація»

Автор	Трактування поняття	Джерело
Ф.Махлуп	необхідне середовище, матеріал для витягання або створення знань	[1]
М.Порат	дані, які були організовані і передані	[2]
Ф.Дрекке	продукт, із якого можливо отримати знання	[3]
В.Пономаренко, І.Гонтарева	практичні та теоретичні знання, відомості, дані, залучені із зовнішнього середовища й накопичені у процесі господарської діяльності, які можуть бути використані на підприємстві як чинник підвищення ефективності	[4]
А.Козловська	знання (дані), включені безпосередньо в комунікативний процес	[5]

Джерело: складено автором

У сучасному світі інформація є ключовим поняттям, а інформаційний сектор економіки є найбільш популярним та прибутковим.

Завдяки інформації, як джерелу отримання нових знань, з'являються інноваційні технології у сферах виро-

ництва й управління господарством, виникають нові форми соціального й технічного розподілу праці та більш ефективні моделі реалізації продукції. Впливаючи на якість освіти та підвищення рівня професійних знань, інформація активно сприяє соціально-

економічному розвитку суспільства, на що вказували класики політичної економії.

Прагнучи наблизити якість освіти до європейського рівня Україна зважає на наступне:

- зростання ролі освіти і знань в суспільному розвитку;
- відставання розвитку освіти від потреб і запитів суспільства;
- брак системних аналітичних досліджень проблем розвитку освіти;

- необхідність вивчення досвіду розвитку освіти в розвинутих демократичних правових країнах;

- доцільність інтеграції системи освіти України у світовий освітній простір тощо.

Нині поняття «інформаційне забезпечення» трактується вченими по-різному, табл.2. Більшість науковців під інформаційним забезпеченням розуміє сукупність інформаційних ресурсів у комплексі зі способами організації інформаційних потоків або інформаційними системами.

Таблиця 2

Трактування поняття «інформаційне забезпечення» науковцями

Автор	Трактування поняття	Джерело
Т.Безбородова	Інформаційне забезпечення – процес задоволення потреб користувачів в інформації, необхідній для прийняття рішення, для здійснення якого необхідна наявність відповідної інформаційної системи	[6]
О.Вінничук	Інформаційне забезпечення діяльності підприємства – форми, методи та інструменти управління інформаційними ресурсами, які необхідні для стабільного функціонування й ефективної реалізації напрямів розвитку підприємства	[7]
М.Кізлю	Інформаційне забезпечення – сукупність інформації (даних) про об'єкт контролю, а також засобів та способів її створення (одержання), зберігання, нагромадження та оброблення, кодування та передавання	[8]
В.Іванова	Інформаційне забезпечення – процес створення та постачання інформації, доступу до неї та як інформаційне джерело, яке впливає на прийняття управлінських рішень	[9]
І.Титаренко	Інформаційне забезпечення управління підприємством – дані, які отримуються, обробляються, аналізуються, зберігаються та накопичуються, а також надання результативної інформації для прийняття управлінських рішень	[10]

Джерело: складено автором на основі [6-10]

Національною доктриною розвитку освіти в Україні у XXI ст. підкреслена необхідність адаптації освіти до соціально-економічних, технологічних і культурних змін. З метою досягнення цієї цілі прийнято Закон України «Про вищу освіту», удосконалюються державна освітня та інформаційна політики, створюються сучасні системи

інформаційного забезпечення різних галузей економіки.

Багато вчених схиляються до думки, що система інформаційного забезпечення – це організована сукупність різних елементів, що збирають, обробляють, передають, зберігають та надають дані користувачам, які можуть не тільки відображати сутність та ціль функціонування об'єкта управління, а

й впливати на нього через органи управління. В сучасних умовах розвитку економіки інформаційні системи стають одними з основних інструментів формування ресурсного потенціалу галузі та окремого підприємства. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та зростання обсягів інформаційних ресурсів є важливими чинниками розвитку сучасної економічної системи. Завдяки впровадженню ІКТ з'являються нові економічні зв'язки між різними суб'єктами господарської діяльності, формуються сучасні ринки збуту, отримуються нові знання й професії. У сферах виробництва й реалізації починає домінувати інформація щодо інноваційних методів доставки продукції від виробника до споживача. Активно модернізуються виробничі технології та удосконалюються методи управління ними. У сучасному світі мережа Інтернет стала основою нових методів ведення бізнесу, трансформації компаній, окремих підприємств й організацій у мережеві структури, які більш ефективно використовують ресурсний потенціал, та є конкурентоспроможними на внутрішніх і зовнішніх ринках. Створюються віртуальні робочі колективи виконавців, які не зв'язані між собою територіально, але можуть спілкуватися один з одним та замовником за допомогою систем мобільного зв'язку.

За допомогою Інтернет технологій відбувається модернізація комерційної інфраструктури, яка має назву «електронна комерція» (E-commerce), під якою розуміють сферу цифрової мережевої економіки, що дозволяє компаніям більш активно взаємодіяти з постачальниками та швидко реагувати на запити замовників. При цьому, компанії мають можливість розшири-

ти коло постачальників та виходу на глобальні ринки реалізації власної продукції. До електронної комерції відносять електронний обмін інформацією (Electronic Data Interchange), електронний рух капіталу (Electronic Funds Transfer), електронну торгівлю (E-Trade), електронний маркетинг (E-Marketing), електронний банкінг (E-Banking), електронні послуги (E-Insurance) тощо.

Стрімке зростання користувачів інтернет-послугами, розвиток інформаційних технологій є передумовою створення інформаційної економіки, тобто такої економіки, де продуктивність і конкурентоспроможність суб'єктів господарської діяльності залежатиме від їх здатності продуктувати, обробляти, аналізувати, зберігати й ефективно використовувати отриману інформацію.

На теперішній час, серед вчених-економістів не існує єдиних поглядів на визначення поняття «інформаційна економіка», яке започатковане австрійсько-американським вченим Ф. Махлупою. Він вперше в економічну теорію увів поняття «індустрія знань», до якого включив п'ять секторів інформаційної діяльності: освіту, наукові дослідження, засоби масової інформації, інформаційні технології та інформаційні послуги. Доповнюючи теоретичні дослідження цього вченого, М. Порат визначив поняття «інформаційна економіка» як кластер галузей, що формує базу даних та розробляє засоби, які забезпечують їх функціонування. Є й інші вчені, які, досліджуючи це поняття, визначають інформаційну економіку як початкову стадію нової економіки постіндустріального суспільства, яка у процесі еволюції поступово трансформується в

економіку знань. На думку багатьох вчених, основними ознаками появи інформаційної економіки в Україні може бути:

- зміна матеріально-технічної бази виробництва на інноваційну, яка характеризуватиметься автоматизацією та комп'ютеризацією засобів виробництва;

- впровадження сучасних інформаційних технологій у виробництво, торгівлю та послуги;

- розширення комп'ютерної мережі Інтернет та створення на цій основі мережевих підприємств, що зумовить появу нових форм праці, які характеризуватимуться дистанційністю;

- поява підприємств та корпорацій нового типу, що функціонуватимуть у мережі Інтернет, а також галузі економіки – інформаційної індустрії.

Стрімке зростання користувачів Інтернет-послугами, поява інноваційних технологій, поступове формування інформаційної економіки указує на те, що в країні формується інформаційне суспільство, яке характеризується збільшенням ролі знань та інформації у житті цього соціального устрою, зростанням частки інформаційно-комунікаційного продукту й послуг у ВВП та створенням інформаційного простору, який забезпечуватиме вільну комунікацію людей, що проживають у різних куточках Землі, їх безперерпний доступ до світових інформаційних ресурсів.

Основні засади розвитку інформаційного суспільства у глобальному масштабі започатковані як на рівні Всесвітнього саміту так і на рівні країн Європи. Всесвітній саміт з розвитку інформаційного суспільства визначає його як «суспільство, орієнтоване на

людей, відкрите для усіх й спрямоване на розвиток, у якому кожний може створювати інформацію і знання, мати до них доступ, користуватися й обмінюватися ними, даючи змогу окремим особам, громадянам і народам повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи своєму сталому розвитку й підвищуючи якість свого життя».

У Рекомендаціях Європейської ради інформаційне суспільство трактується як таке, що створюється внаслідок нової індустріальної революції на базі інформаційних і телекомунікаційних технологій та на базі інформації, яка є виразником знання людей. Завдяки технологічному прогресу, в такому суспільстві оброблення, накопичення, отримання і обмін інформацією у будь-якій її формі – звуковій, письмовій або візуальній – не обмежені відстанню, часом і обсягами.

Основні напрями формування інформаційного суспільства в Україні відображені у таких законодавчих документах як Закон України «Про затвердження Національної стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2006-2015 роки» та Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки».

Висновки. Досліджено характеристики інформації та систем інформаційного забезпечення різними авторами. Визначено роль інформації, освіти і знань у економічному розвитку країни та формуванні інформаційної економіки й інформаційного суспільства. Встановлено, що формування інформаційної економіки та інформаційного суспільства в країні відбувається у відповідності до Рекомендацій Європейської ради й чинного законодавства України.

Список використаної літератури

1. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США. Москва: Политиздат, 1966. 462с.
2. Porat M.U. The Information Economy Nine volumes. Office of Telecommunication, US Department of Gommerce. Washington, 1977. С.8.
3. Dretske F. Knowledge and the Flow of Information. Chicago: Center for the Study of Language and Information, 1999. 273р.
4. Пономаренко В.С., Гонтарева І.В. Методологія комплексного оцінювання ефективності розвитку підприємства: монографія; за заг. ред. д.е.н., проф. В.С. Пономаренко. Харків: ХНЕУ ім. С.Кузнеця, 2015. 404с.
5. Козловська А.Б. Свойства и функции информации в кратком газетном сообщении. *Гуманітарний вісник. Тем.вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»*, 2012. Дод. 1. Вип. 27. Т. (38). С.204-208.
6. Безбородова Т.В. Структурно-морфологічна модель системи інформаційного забезпечення процесу управління. *Економіка та держава*. 2007. №4 С.27-29.
7. Вінничук О.Ю. Деякі підходи до формування інформаційних ресурсів підприємства. *Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. Серія «Економічні науки»*. 2011. Вип.ІІ (42). С.212-126.
8. Кізло М.В. Інформаційне забезпечення процесу контролювання діяльності промислових підприємств. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2011. №714. С.96-101.
9. Іванова В.В. Щодо формування системи інформаційного забезпечення розвитку економіки України. *Економіст*. 2008. №4. С.61-63.
10. Титаренко І.В. Удосконалення процесу інформаційного забезпечення як інструменту ефективного управління підприємством. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: міжнар.зб.наук.пр. 2011. Вип.1 (19). С.349-353.
11. Боровік Л.В. Методологічні аспекти побудови системи економічної безпеки формування інвестиційного потенціалу аграрного підприємства. *Фінансовий простір*. 2020. № 3(39). С. 94 – 100.

JEL Classification D83, I20, O10

INFORMATION, EDUCATION AND KNOWLEDGE AS THE BASIS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF SOCIETY

BOROVİK Liubov

Doctor of Economics, Associate Professor

Professor of the Department of Economics,

Entrepreneurship and Economic Security

Kherson National Technical University, Kherson, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7200-0497>

Abstract. *The article considers the characteristics of the concepts "information" and "information support system". Theoretical aspects of the influence of information, education and knowledge on the formation of the information economy and information society are highlighted. The information support system is characterized as the main means of interaction between the subjects of production activity, obtaining professional knowledge, and improving the quality of education.*

Keywords: *information, education, knowledge, information support, information support system, information technology, information economy, information society.*

Despite the fact that in the conditions of integration and world globalization information is one of the main driving forces of the social and economic development of any country, the information resource of Ukraine is insignificant.

The purpose of scientific work is to study the essence of the concepts of "information", "information support system and determine the role of information, education and knowledge in the socio-economic development of society."

Thanks to information as a source of new knowledge, innovative technologies appear in the areas of production and economic management, new forms of social and technical division of labor and more efficient models of product sales

are emerging. Influencing the quality of education and increasing professional knowledge, information actively contributes to the socio-economic development of society, as pointed out by the classics of political economy.

In the modern world, the Internet network has become the basis of new methods of conducting business, transformation of companies, individual enterprises and organizations into network structures that more effectively use resource potential and are competitive on domestic and foreign markets. Virtual work teams of performers are created, which are not connected to each other territorially, but can communicate with each other and the customer using mobile communication systems.

Based on the fact that information systems are a set of tools, means and methods that are used to collect, process, transmit, store and provide data to users, information technology has turned into an invariable and one of the most important elements of the mechanism of influence on the socio-economic development of society. The emergence of innovative information support systems contributes to the growth of the competitiveness of the subjects of production activity, the movement of the country in the direction of the formation of an information economy and an information society.

The characteristics of information and information support systems were studied by various authors. The role of information, education and knowledge in the economic development of the country and the formation of the information economy and information society is determined. It has been established that the formation of the information economy and information society in the country takes place in accordance with the Recommendations of the European Council and the current legislation of Ukraine.

References

1. Makhlup, F. (1966). *Proyzvodstvo y rasprostraneniye znanyy v SSHA [Production and distribution of knowledge in the USA]*. Moskva: Polytyzdat. [in Russian]
2. Porat, M.U. (1977). *The Information Economy Nine volumes*. Office of Telecommunication, US Department of Commerce. Washington, C.8.
3. Dretske, F. (1999). *Knowledge and the Flow of Information*. Chicago: Center for the Study of Language and Information.
4. Ponomarenko, V.S. & Hontaryeva I.V. (2015). *Metodolohiya kompleksnoho otsynuyannya efektyvnosti rozvytku pidpryyemstva [Methodology of comprehensive evaluation of the efficiency of enterprise development]*. Kharkiv: KHNEU im. S.Kuznetsya. [in Ukrainian]
5. Kozlovs'ka, A.B. (2012). Svoystva y funktsyy ynformatsyy v kratkom hazetnom soobshchenyy [Properties and functions of information in a short newspaper report]. *Humanitarnyy visnyk. Tem.vyp. «Vyshcha osvita Ukrayiny u konteksti intehratsiyi do yevropeys'koho osvith'oho prostoru» - Humanitarian Herald. Theme issue "Higher education of Ukraine in the context of integration into the European educational space"*, 27(38), 204-208. [in Russian]
6. Bezborodova, T.V. (2007). Strukturno-morfolohichna model' systemy informatsiynoho zabezpechennya protsesu upravlinnya [Structural and morphological model of the system of information support of the management process]. *Ekonomika ta derzhava - Economy and the state*, 4, 27-29. [in Ukrainian]
7. Vinnychuk, O.YU. (2011). Deyaki pidkhody do formuvannya informatsiynykh resursiv pidpryyemstva [Some approaches to the formation of information resources of the enterprise]. *Naukovyy visnyk Chernivets'koho torhovel'no-ekonomichnoho instytutu KNTEU. Seriya «Ekonomichni nauky» - Scientific Bulletin of the Chernivtsi Trade and Economic Institute of KNTEU. Series*

"*Economic Sciences*", II (42), 212-126. [in Ukrainian]

8. Kizlo, M.V. (2011). Informatsiyne zabezpechennya protsesu kontrolyuvannya diyal'nosti promyslovykh pidpryyemstv [Information provision of the process of monitoring the activities of industrial enterprises]. *Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnika» - Bulletin of the Lviv Polytechnic National University*, 714, 96-101. [in Ukrainian]

9. Ivanova, V.V. (2008). Shchodo formuvannya systemy informatsiynoho zabezpechennya rozvytku ekonomiky Ukrayiny [Regarding the formation of the system of information support for the development of the economy of Ukraine]. *Ekonomist – Economist*, 4, 61-63. [in Ukrainian]

10. Tytarenko, I.V. (2011). Udoskonalennya protsesu informatsiynoho zabezpechennya yak instrumentu efektyvnoho upravlinnya pidpryyemstvom [Improvement of the process of information provision as a tool of effective enterprise management]. *Problemy teorii ta metodolohiyi bukhhalters'koho obliku, kontrolyu i analizu - Problems of the theory and methodology of accounting, control and analysis*, 1(19), 349-353. [in Ukrainian]

11. Borovik, L.V. (2020). Metodolohichni aspekty pobudovy systemy ekonomichnoyi bezpeky formuvannya investytsiynoho potentsialu ahrarnoho pidpryyemstva [Methodological aspects of building a system of economic security, formation of the investment potential of an agrarian enterprise]. *Finansovyy prostir - Financial space*, 3(39), 94 – 100. [in Ukrainian]

СУТНІСТЬ ЗАГРОЗ ФУНКЦІОНУВАННЮ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ І РИЗИКІВ У ЦІЙ СФЕРІ

ЛАГНО Анастасія Андріївна

аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7461-1088>

Анотація. В статті визначена значущість повного і своєчасного виявлення / розпізнавання викликів, загроз і ризиків для забезпечення банківської системи. З'ясовано сутність понять «небезпека», «виклик», «загроза», «ризик», взаємозв'язок між ними. Наведено класифікації різновидів загроз фінансовій безпеці банківської системи та ризиків останньої. Подано переліки викликів і загроз фінансовій безпеці банківської системи. Представлено вимоги до управління ризиками у банківській системі.

Ключові слова: небезпека, виклик, загроза, невизначеність, ризик, схильність до ризиків, банківська система.

Постановка проблеми. Убезпечення функціонування будь-якого економічного агента, в т.ч. комерційного банку (КБ), банківського сектору (БС) і банківської системи загалом можливе великою мірою за повного і своєчасного виявлення / розпізнавання викликів і загроз, усунення ризиків у цій сфері, позаяк їхній поглиблений аналіз уможливорює формування концептуальних засад подальшої розробки обґрунтованої стратегії забезпечення фінансової безпеки (ФБ) банківської системи.

Аннотация. В статье выявлена значимость полного и своевременного выявления / распознавания вызовов, угроз и рисков для обеспечения безопасности банковской системы. Определены сущность понятий «опасность», «вызов», «угроза», «риск», взаимосвязь между ними. Приведены классификации разновидностей угроз финансовой безопасности банковской системы и рисков последней. Даны перечни вызовов и угроз финансовой безопасности банковской системы. Представлены требования к управлению рисками в банковской системе.

Ключевые слова: опасность, вызов, угроза, неопределенность, риск, подверженность рискам, банковская система.

Для цього необхідне чітке однозначне тлумачення сутності понять «небезпека», «виклик», «загроза», «ризик» і з'ясування їхнього взаємозв'язку і взаємозумовленості та їхнього впливу на безпечність функціонування банківської системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З'ясуванням сутності загроз функціонуванню банківської системи і ризиків у цій сфері присвячено праці таких дослідників, як: О. Барановський, І. Бінько, В. Вітлінський, Т. Головач, О. Гриценко, М. Єрмошенко, Я. Жарій, Р. Квасницька, О. Киричен-

ко, В. Лук'янова, М. Маккарті, С. Макуха, Ф. Найт, Л. Перехрест, Н. Різник, З. Сороківська, М. Сунгуровський, Т. Флін, Н. Циганова, Л. Шевченко, В. Шлемко, С. Яременко. Утім, висвітлення питань повного і своєчасного виявлення / розпізнавання викликів і загроз, усунення ризиків у цій сфері для підвищення рівня ФБ банківської системи є логічно незавершеними.

Метою статті є визначення сутності загроз функціонуванню банківської системи і ризиків у цій сфері, їхнього взаємозв'язку з іншими категоріями та впливу на безпечність банківської системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо апріорі під *безпекою* розуміють відсутність небезпеки, захист від неї *стан, за якого не загрожує небезпека, захист від небезпеки*, то під *небезпекою*:

- *процеси, явища, властивості об'єктів, предметів, що здатні в певних умовах завдати шкоди* [1, с.49; 2, с.24];
- *загроза завдання певному суб'єкту чи об'єкту шкоди, імовірність якої близька до здійснення, у зв'язку з чим вона сприймається особою як небезпечно*[3];
- *можливість спричинення шкоди, загрози руйнування, появи небажаних негативних наслідків для розвитку явищ чи процесів* [4, с.14].

Отже *небезпека* – це ймовірність завдання шкоди, зумовлена об'єктивними й суб'єктивними негативними чинниками, а в результаті її реалізації виникнення загрози.

Застосування термінів «*небезпека*» і «*загроза*» зумовлюються використовуваними парадигмами, позаяк обов'язковою передумовою розвитку (а не забезпечення безпеки) в рамках

парадигми самоствердження є *визначення конкретних небезпек, а не загроз безпеці* як у парадигмі захищеності. При цьому в основі діяльності лежить необхідність не «захищеності» інтересів, а їх реалізації [5, с.94-95].

О. Барановський зазначає, що терміни «*загроза*» і «*виклик*» вельми часто використовуються в дослідженнях проблем національної безпеки. Водночас аналіз сучасної наукової літератури показав, що багато авторів не бачать між ними особливої різниці і часто використовують їх як синоніми [6, с.53].

Виклик в різних джерелах тлумачиться, як:

- проблема, яка з певних причин і в певний час набула сильного звучання і загострено сприймається політичною елітою, має, з її погляду, важливе, пріоритетне значення [7, с.25];
- протидія здійсненню захисту, перешкода на шляху до безпечного розвитку [8, с.120];
- вимога, спонукання до будь-яких дій, відносин; заклик до змагання, до участі в будь-чому; категорична, різка пропозиція вступити в боротьбу, поєдинок [9, с.136].

За своєю сутністю виклик – це сукупність певних обставин не обов'язково загрозового характеру, зародковий ступінь формування загрози, поточні явища, процеси, зміни зовнішнього середовища, що безпосередньо не впливають на рівень забезпечення ФБ банківської системи.

Визначаючи **виклик ФБКБ** як *сукупність обставин, які не обов'язково мають конкретно загрозовий характер, але, безумовно, потребують реагування на них (за відсутності реакції*

КБ можливі як сприятливі, так і несприятливі для нього наслідки) [10, с.164], О. Барановський наводить такий перелік викликів функціонуванню і розвитку БС [10, с.156-164]:

- *дестабілізація політичної ситуації; суттєвий вплив на діяльність і клієнтську базу якогось КБ перегрупування яких-небудь політичних / бізнесових альянсів у період парламентських чи президентських виборів;*
- *використання БС в протизаконних цілях, зокрема для відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, і приховування інших злочинів;*
- *низька прозорість діяльності КБ; недостатній рівень ринкової дисципліни, самодисципліни банківського співтовариства;*
- *недостатня взаємна довіра КБ і населення до КБ;*
- *неповне розуміння механізму, через який фінансова нестійкість поширюється*
- *від одного КБ, породжуючи справжню епідемію;*
- *недостатній рівень упровадження сучасних принципів управління; розробки й затвердження стандартів якості управління в КБ;*
- *брак чіткої державної економічної стратегії, конкретизації очікувань держави від банківської системи (як банки повинні сприяти економічному розвитку?), мотивацій до розвитку й структурування БС;*
- *зростання залежності КБ від найбільших позичальників;*
- *швидке зростання і висока концентрація кредитних портфелів КБ у поєднанні з низькою платіжною культурою і неперевіреною ефективністю процедур кредитного захисту;*
- *випереджальне зростання роздрібногo банківського бізнесу;*

- *недостатній рівень індивідуалізації споживання банківських продуктів і послуг, підвищення ролі їхньої якості;*
- *високий рівень доларизації;*
- *зниження частки високоліквідних активів у загальних активах БС;*
- *сумнівна здатність багатьох невеликих КБ протистояти зовнішнім потрясінням;*
- *«запізнювання регулювання», зумовлене недостатньою ефективністю системи раннього реагування;*
- *правова, організаційна, інституційна незавершеність реформування фінансово-кредитної сфери.*

Поняття «загроза» має цілу низку значень. Одні автори ототожнюють його з поняттям «небезпека» або вважають, що різниця між ними настільки незначна, що нею можна знехтувати. Інші ж – протиставляють їх одне одному. Ближчою до істини, мабуть, є думка, що загроза є найвищим ступенем імовірності перетворення небезпеки з можливості на дійсність, висловленим наміром одних суб'єктів завдати шкоди іншим, демонстрацією готовності здійснити насилля для заподіяння шкоди [6, с.326].

Інтерпретації сутності поняття «загроза» також різняться. Це:

- *одна з форм небезпеки [11, с.65];*
- *явище, чинник (сукупність чинників), що здатні реально створити умови чи стати причиною повної або часткової неможливості реалізації інтересів [1, с.49];*
- *зовнішні і внутрішні потенційно можливі або реальні події, процеси, обставини або дії осіб, навмисні або ненавмисні, які призводять до втрати власного капіталу підприємства або виникнення умов його банкрутства [12, с.61];*

▪ *потенційно можливе заподіяння шкоди суб'єкту господарювання з боку окремих чинників, зумовлених характером економічної діяльності й оточенням [13, с.15];*

▪ *потенційно можлива або реальна дія (бездіяльність), процес, явище, здатні порушити нормальне функціонування банківських установ з огляду на їхні інтереси і завдання та завдати їм моральних або матеріальних збитків [14].*

Відтак, на наш погляд, *загроза ФБ банківської системи – це перехід небезпеки з рівня можливості на рівень дійсності; конкретна форма небезпеки, здатна завдати шкоди наявним інтересам суб'єктів банківської системи (як форми прояву їхніх економічних / фінансових потреб); наявні економічні / фінансові й інші умови й чинники, спроможні прямо чи опосередковано негативно вплинути на ФБ банківської системи. Суспільні ж інтереси в банківській сфері полягають у забезпеченні фінансової стабільності банківської системи загалом і системно важливих КБ зокрема; підвищенні монетизації національної економіки; стабільності платіжної системи і національної валюти; захисті кредиторів і позичальників; зменшенні злочинів. При цьому слід ураховувати, що інтереси цих суб'єктів можуть як не співпадати, так і вступати у протиріччя, що в свою чергу уможливорює підвищення / зниження рівня ФБ банківської системи.*

Утім, загрозою може бути *не будь-яка діяльність з негативними наслідками*, оскільки, по-перше, ризикованість і негативні наслідки певних управлінських рішень зумовлені значними коливаннями кон'юнктури ринку банківських послуг, застосуванням

новітніх технологій, а, по-друге, загрози свідомо спрямовані на одержання якоїсь вигоди від дестабілізації і посягань на ФБ банківської системи.

Відтак, характерними ознаками загроз ФБ банківської безпеки є: неодноразовість виникнення, свідомий, зисковий і протиправний характер; спрямованість на завдання шкоди банківській системі.

В свою чергу загрози ФБ банківської системи можуть бути *економічними* (недосконалість структури національної економіки; високий рівень її монополізації, розвитку інфляційних процесів, відсутність належного інвестиційного клімату), *фінансовими* (нестабільність грошового обігу, висока доларизація банківської діяльності, легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом) й *інституціональними* (вимушеність суб'єктів банківської системи застосовувати у своїй діяльності формальні правила і неформальні норми).

З огляду на тему нашого дослідження необхідно чітко визначити сутність загроз ФБКБ, ФББС і ФБ банківської системи. Так, О. Барановський під загрозою ФБКБ розуміє [10, с.184]:

▪ *сукупність умов, процесів, наявних і потенційно можливих явищ і чинників, що перешкоджають реалізації інтересів КБ чи створюють їм небезпеку; найбільш конкретну і безпосередню форму небезпеки, коли для КБ обов'язково настануть несприятливі наслідки, якщо не застосовувати ніяких запобіжних заходів;*

▪ *усвідомлені дії або прагнення до них в усіх сферах банківської діяльності і на*

▪ *всіх рівнях управління, що мають на меті завдання шкоди шляхом відкритих і завуальованих розкрадань, зловживань, прорахунки і помилки через некомпетентність, недбалість і бездіяльність керівництва і персоналу КБ.*

А в запропонованій ним Концепції фінансової безпеки КБ в Україні під загрозою фінансовій безпеці КБ він розуміє наявні і потенційно можливі дії (бездіяльність), явища і процеси (чи їх сукупність), що перешкоджають реалізації життєво важливих фінансових інтересів КБ, БС національної економіки, банківської системи, суспільства і держави [10, с.332].

Аналіз літератури, на думку О. Барановського, дозволяє зробити висновок, що виклики відрізняються від загроз низкою важливих характеристик. Суб'єкти забезпечення безпеки мають менше можливостей протидіяти загрозам, ніж викликам. Це пов'язано з тим, що в загрозах протиріччя сторін значно більше загострені, оскільки стосовно них не були своєчасно вжиті необхідні заходи. Ще одна відмінність полягає в тому, що загрози нерідко пов'язані з умовами діяльності, які значною мірою не залежать від волі людини [15, с.60]. Якщо виклик і ризик становлять потенційну небезпеку, то загроза є реальною небезпекою [10, с.184].

При цьому зміст загрози, небезпеки залежить від інтересів різних груп населення, інститутів суспільства і держави і конкретно проявляється лише на рівні забезпечення безпеки країни в усіх сферах життя суспільства [6, с.87].

Значущість класифікації загроз ФБ полягає в тому, що вона дозволяє тверезо оцінити наявну ситуацію, її нега-

тивні моменти і тенденції їх розвитку, згрупувати чинники за їхньою негативною і позитивною дією і на цій основі розробити обґрунтовані рекомендації для прийняття конкретних рішень із забезпечення належного рівня безпеки [10, с.335].

С. Яременко вважає, що класифікація загроз дозволяє зробити висновок про направленість загрози, джерела її виникнення, ступінь і рівень впливу на банківську діяльність, можливість прогнозування, попередження, управління, обсяги можливих збитків, наслідки та масштаби реалізації загрози. При цьому, на її думку, найбільш важливою є класифікація загроз ФБ банківської діяльності за класифікаційною ознакою «об'єкт посягань» [14].

Загрози ФБ банківської системи, на наш погляд, за спрямованістю поділяються на:

- *загрози порушення спроможності банківської системи функціонувати в режимі розширеного відтворення;*
- *загрози необґрунтованої зміни функцій ЦБ (внаслідок покладання на ЦБ відповідальності за сферу державних фінансів і управління державним боргом, що спричиняє зростання небезпеки домінування фіскальної політики уряду над монетарною політикою);*
- *загрози стабільності національної грошової одиниці (внаслідок стрімкого зростання грошової бази ЦБ, що провокує «валютні війни», небезпек інфляційних або дефляційних процесів, зниження об'єктивності оцінки купівельної спроможності валют);*
- *загрози насильницької втрати ФБ банківської системи (внаслідок зовнішньої експансії / експансії впливу, екстремальної криміналізації економіки і суспільства, деформованої соціа-*

льної диференціації суспільства, розвитку територіальних диспропорцій);

▪ *загрози навмисних протиправних дій і доступу до системи електронних грошей недобросовісних суб'єктів, її зламу, фальсифікації електронних грошей;*

▪ *загрози деструкції* (порушення структури усталених економічних / фінансових зв'язків в банківській системі).

Загалом класифікація різновидів загроз ФБ банківської системи виглядає таким чином (табл. 1.).

Таблиця 1.

Класифікація різновидів загроз ФБ банківської системи

Класифікаційні ознаки	Різновиди загроз ФБ банківської системи
Відношення до аналізованого об'єкта	внутрішні, зовнішні, транснаціональні, глобальні
Джерела виникнення	загрози від органів законодавчої та виконавчої влади, суб'єктів господарювання, фізичних осіб, недержавних і неформальних структур
Суб'єкти агресії	загрози з боку: конкурентів (вітчизняних і зарубіжних КБ), кримінальних структур і окремих зловмисників, нелояльних співробітників КБ
Особливість прояву	загальні, специфічні (одиночні)
Вид	економічні, соціальні, фінансові, політичні, демографічні, управлінські, правові, кримінальні, адміністративні, кадрові, інформаційні, науково-технологічні, маркетингові, ідеологічні, екологічні, інтелектуальні, психологічні, катастрофічні (природні і техногенні), конкурентні,
Характер впливу	активні, пасивні
Спрямованість	загрози порушення спроможності банківської системи функціонувати в режимі розширеного відтворення; загрози необґрунтованої зміни функцій ЦБ; загрози стабільності національної грошової одиниці; загрози насильницької втрати ФБ банківської системи; загрози навмисних протиправних дій і доступу до системи електронних грошей недобросовісних суб'єктів, її зламу, фальсифікації електронних грошей; загрози деструкції
Особли, причетні до реалізації загроз	загрози від засновників і співробітників КБ, загрози від клієнтів КБ, загрози від партнерів КБ, загрози від конкурентів КБ, загрози від сторонніх осіб
Умотивованість	спонтанні, навмисні
Економічний характер	загрози майнового характеру, загрози немайнового характеру
Види діяльності	загрози операційній діяльності, загрози неопераційній діяльності; загрози у сфері банківської діяльності, загрози у сфері інноваційної діяльності, загрози у сфері консалтингової діяльності, загрози у сфері трастової діяльності; загрози безпеці розрахунково-платіжних операцій
Термін дії	довгострокові, середньострокові, короткострокові; поточні; тимчасові, постійні; нетривалі, тривалі
Реальність	реальні; ті, що формуються; потенційні; очікувані; примарні
Тривалість	тривалі, швидкоплинні
Характер виникнення	об'єктивні, суб'єктивні, об'єктивно-суб'єктивні
Природа	фундаментальні

Закінчення табл. 1

Ступінь небезпеки	значущі, істотні, допустимі, особливо небезпечні, небезпечні, підвищені, близькі до межі, надлишкові, критичні, катастрофічні
Термін дії	поточні, перспективні
Наявність	наявні, потенційно можливі
Характер впливу	прямі, безпосередні, опосередковані, домінуючі
Характер прояву	виявлені, явні, приховані / латентні
Можливість усунення / реалізації	усунені в повному обсязі / ліквідовані, усунені частково, негативно реалізовані в повному обсязі
Інтереси	загрози національним інтересам в банківській сфері; інтересам КБ, їхніх власників, топ-менеджерів, персоналу, клієнтів, контрагентів
Причинно-наслідкові зв'язки	первинні, вторинні
Рівень управління	загрози ФБКБ, загрози ФББС, загрози ФБ банківської системи, загрози ФБ банківської інфраструктури
Просторовий розмах	глобальні, загальнодержавні, регіональні, місцеві, локальні; індивідуальні, групові
Тривалість дії	постійні, тимчасові (короткострокові, довгострокові)
Повторюваність	хронічні, постійні, раптові, миттєві
Прогнозованість	прогнозовані, непрогнозовані
Стадія	виникаючі, наростаючі, затухаючі; ті, що розвиваються; ті, що загострюються; ті, що стабілізувалися, убутні, зникаючі
Зумовленість	інспіровані загальною соціально-економічною кризою, специфічні
Повторюваність	традиційні, нові
Імовірність	імовірні, малоймовірні, досить імовірні, цілком імовірні, неможливі
Характер зіткнення	паралельні, конфронтаційні, розбіжні, спільні
Ступінь реалізації	не реалізовані, частково реалізовані, реалізовані
Можливість управління	керовані, некеровані; загрози, що можуть бути усунені КБ самостійно; загрози, що важко усуваються; загрози, що не піддаються усуненню

Джерело: складено автором на основі [6, с. 330; 10, с. 189-190] та власних напрацювань

Великого значення у попередженні / нівелюванні / мінімізації загроз ФБ банківської системи набуває їхнє чітке визначення. Відтак, аналізу мають підлягати погляди дослідників на такі загрози.

Наприклад, З. Сороківська *основними внутрішніми загрозами ФБКБ* вважає [16, с. 407]: *некваліфіковане керівництво, помилки в розробленні і впровадженні стратегії КБ; недостатній рівень капіталізації КБ; недотримання економічних нормативів*

ЦБ; недостатнє маркетингове дослідження ринкового середовища, а іноді – його відсутність; низьку кваліфікацію працівників КБ; розголошення інформації, яка є банківською таємницею; недосконалість організації основних банківських операцій, зокрема кредитних, що призводить до зростання проблемних кредитів, а відтак – до порушення виконання КБ своїх зобов'язань перед вкладниками.

Натомість серед зовнішніх загроз ФБКБ дослідниця називає: *недоскона-*

лість нормативно-правової бази; високий рівень інфляції; недовіру до банківської системи; мінливість обов'язкових нормативів; урядові та економічні кризи; недобросовісну конкуренцію на ринку.

В особливу групу дослідника виокремлює загрози ФБКБ в умовах фінансової кризи: недостатність власних коштів; неповернення виданих кредитів; правова неврегульованість цього напрямку банківської діяльності, а також недосконала оцінка кредитних ризиків; маніпулювання з кредитними картками, банкоматами; проблеми з добором кадрів для роботи з ними; надання фіктивної інформації клієнтами; вторгнення до банківських комп'ютерних мереж; витік ділової інформації; недосконалість структур забезпечення внутрішньої і зовнішньої безпеки КБ.

Джерелом потенційних загроз на поточні потреби в ліквідних засобах є чутливість КБ до зміни процентних ставок. Коли на ринку відбувається зростання процентних ставок, власники можуть вилучати свої кошти з КБ в пошуках більш дохідних їх розміщень. Клієнти-позичальники можуть призупинити звернення за новими кредитами або прискорити використання кредитних ліній за більш низькими, ніж на ринку, процентними ставками [17, с. 246].

Р. Квасницька, І. Доценко і Д. Приступа у результаті ранжування загроз, визначають, що основними загрозами зовнішнього середовища впливу на діяльність окремих КБ є: глобальні або локальні фінансові кризи; падіння попиту на кредити й банківські послуги; рівень недовіри з боку юридичних та фізичних осіб до банківської системи; обсяги рефінансування й розмір

облікової ставки; низький рівень інвестиційної активності в країні, а відповідно і брак інвестиційних коштів. У результаті ранжування внутрішніх загроз, які впливають на ФБ банківської системи, ними визначено основні з них, які впливають на безпеку окремих КБ, а саме: помилковості в стратегічному плануванні і прогнозуванні; нераціональне використання потенціалу КБ; низький рівень прибутковості активів [18, с. 75-76].

На думку О. Барановського, ФБКБ загрожують [10, с. 184-185]: недосконалість соціально-економічної політики; негативна зміна фінансової ситуації у країні; втрата КБ своєї ніші на ринку банківських послуг; розбалансованість грошових потоків; недостатність власних коштів КБ; цілеспрямований підрив ділової репутації КБ; неповернення виданих кредитів, правова неврегульованість цього напрямку банківської діяльності, а також недосконала оцінка кредитних ризиків; відсутність банків даних про недобросовісних позичальників; маніпулювання з кредитними картками, зокрема «перевищення рахунку» (floor limit), операції з викраденою, загубленою картою, так звана «подвійна прокатка» (виготовлення продавцем кількох копій сліпу, які використовуються згодом для оплати товару) і банкоматами; недосконалість у доборі кадрів для роботи в КБ; надання фіктивної інформації клієнтами; використання фальшивих векселів, ЦП і гарантійних листів; вторгнення до банківських комп'ютерних мереж; витік ділової інформації; недосконалість структур забезпечення внутрішньої і зовнішньої безпеки КБ; підвищений ризик для життя і здоров'я зайнятих у банківській сфері внаслідок

док зростання кримінальної активності; недостатність висококваліфікованих фахівців у банківсько-кредитній сфері у правоохоронних органах; відсутність ретельного аналізу ситуації, невміння обирати партнерів і перевіряти їхню надійність, прогнозувати динаміку розвитку подій на фінансовому ринку; слабкий захист державою фінансово-кредитної сфери, і відсутність міжбанківського інформаційно-аналітичного центру.

До зовнішніх загроз ФБКБ вчений відносить: недосконалість законодавства, підзаконних актів, інструкцій, стандартів; загострення загальної криміногенної обстановки; відкритість ринку банківських послуг для іноземного капіталу; подорожчання ресурсів, що залучаються; конкуренцію; здійснення кредитних рестрикцій, що створюють напруженість у міжнародних валютних і розрахункових відносинах; порушення режиму міжнародної міграції капіталу, що склався, у формі прямих приватних інвестицій; підтримання зовні неконтрольованого вивезення капіталу за межі країни; залежність фінансування дефіциту платіжного балансу та інвестицій для структурної перебудови економіки від надання кредитів, іншої фінансової допомоги МФО, окремими іноземними державами або їх угрупованнями; небезпечне зростання частки іноземного капіталу в БС.

В. Т. Шлемко та І. Ф. Білько серед внутрішніх загроз ФБ держави виокремлюють такі, які можна вважати загрозами ФБ банківської системи [19, с.118-120]: недосконалість і незавершеність національного законодавства у фінансово-кредитній сфері; відсутність достатніх золотовалютних резервів;

високий рівень інфляції; зростання тіньової економіки, посилення її криміналізації, нелегальний вплив валютних коштів вітчизняних підприємців за кордон; штучність курсу національної грошової одиниці. На їхню думку, до зовнішніх загроз у цій сфері належать: значне від'ємне зовнішньоторговельне сальдо; зростання зовнішнього боргу і нераціональне використання зарубіжних кредитів; втручання міжнародних фінансових організацій (МФО) у національну фінансово-кредитну сферу; залежність вітчизняного фінансового ринку від світового; дефіцит платіжного балансу країни.

О. Махмудов доповнює цей перелік такими внутрішніми загрозами [20, с.372-393]: надмірне кредитування КБ комерційних фірм; фінансове шахрайство; Т. Ковальчук – мінімізація грошового обігу; відсутність інтегрованої стратегії розвитку фінансових ринків України; незавершеність системи протидії відмиванню доходів, отриманих злочинним шляхом [21]; М. Єрмошенко – невідповідність національних і регіональних інтересів у фінансово-кредитній сфері; невідповідність національних фінансових інтересів та фінансових інтересів первинних ланок народного господарства; невідповідність між національними інтересами у фінансово-кредитній сфері і міжнародними фінансовими інтересами та фінансовими інтересами інших країн [22, с. 102-103].

О. Васильчишин наводить такі загрози ФБ банківської системи, як [23, с. 76, 80]: високий рівень розвитку тіньових економічних відносин, зокрема тіньового валютного ринку (формування альтернативного до банківських

депозитів напряму заощадження, що в умовах погіршення економічної кон'юнктури призводить до відтоку валютних депозитів; недоотримання прибутку від конверсійних операцій з іноземною валютою; недоотримання фінансових ресурсів у вигляді депозитів юридичних осіб та населення); офшоризація банківської системи.

М. Єрмошенко основними **загрозами БС** вважає [22, с. 212-216]: *низький рівень капіталізації БС; наявність внутрішніх негативних причин, притаманних банківській діяльності; слабкість КБ, їхню роботу в основному з грошовими ресурсами, дефіцит фінансових послуг та інструментів; участь БС в тіньовій діяльності та його криміналізацію; недостатнє законодавче врегулювання банківської діяльності; недостатній контроль за діяльністю КБ з боку ЦБ; характер спрямованості кредитної діяльності БС; низький рівень залучення іноземної валюти і готівки в національній валюті, що на руках у населення; відсутність достатнього золотовалютного запасу; практична відсутність системи страхування депозитів підприємств у КБ; відсутність довіри населення і юридичних осіб до КБ; платіжну кризу і пов'язане з нею використання грошових сурогатів; невідповідність вимог до зростання темпів розвитку БС обсягам реального грошового капіталу для формування коштів КБ; невиправдано високі обсяги коштів КБ, заморожених у формі куплених у держави ОВДП, у т. ч. й реструктурованих урядом у конвертовані ОВДП.*

О. Барановський звертає увагу на існування **загроз ФБ банківської системи**, які остання може сама продукувати [6, с. 532, 751, 794-795]:

▪ *загрозою стійкості національної грошової одиниці може бути домінування кредитів і позик у загальному обсязі іноземних інвестицій, оскільки позикові кошти підуть у повному обсязі, збільшившись на суму відсотків за користування кредитами.* Крім того, з огляду на невеликий обсяг внутрішнього фінансового ринку, **брак інструментів законодавчого регулювання капітальних валютних операцій** може стати реальною загрозою стійкості національної грошової одиниці і фінансової системи в довгостроковому періоді за рахунок додаткового припливу коштів з-за рубежу. **Загроза істотного знецінення національної грошової одиниці негативно впливає на стійкість БС;**

▪ *зі збільшенням державного боргу та гарантованого державою боргу загрозою безпеці у фінансовій сфері є нарощення валового зовнішнього боргу, насамперед, боргів банківського та інших секторів економіки, збільшення обсягів яких у докризовий період було зумовлене недооцінюванням позичальниками ризиків та високою вартістю кредитних ресурсів на внутрішньому ринку;*

▪ *до наявних і потенційних загроз інвестиційній безпеці слід віднести: недосконалу валютну і курсову політику; підтримання високої доходності фінансових операцій; відсутність ефективних механізмів трансформації заощаджень населення в інвестиції; погану організацію контролю за структурою вкладень, співвідношенням інвестиційного портфеля за ризикованістю і доходністю.*

Зважаючи на виняткове суспільне значення банківської галузі, надмірне концентрування її ресурсів та ринкової влади створює суттєві *загрози* – від *зниження ефективності банківського обслуговування до втрати ЕБ держави* [24, с.174].

Загрозами ФБ банківської системи є й: фінансова глобалізація, нестійкість міжнародних фінансів, зростання тіньової економіки й економічних злочинів, низька довіра до банківської сфери.

О. Васильчишин заявляє, що з позиції *банківської безпеки* необхідним стає планування можливих *загроз* та дій системи в момент кризових явищ [25, с. 78]. Проте, на наше переконання, якщо дії слід планувати, то планування можливих загроз є недоречним.

С. Яременко зазначає, що в економічній літературі та банківській діяльності досить часто поняття «*ризик*», «*небезпека*» та «*загроза*» вживаються як синоніми, утім вони є відмінними. Так, термін «*ризик*» означає можливість виникнення ситуації, яка може призвести до збитків, втрат або негативних наслідків у результаті неправильних рішень або дій. Однак з погляду заподіяння збитків, поняття «*ризик*» і «*загроза*» мають відмінності. Ризикуючи, банк не завжди зазнає втрат або збитків, навпаки, якщо ризик виправданий, то він супроводжується отриманням доходів і прибутків. Реалізація загрози ніколи не призводить до отримання доходів і прибутків. Термін «*небезпека*» прийнято отожднювати з можливими чи реальними умовами, явищами або процесами, в результаті дії яких існує ймовірність заподіяння шкоди банку чи перспективам його розвитку. Це дозволило дійти висновку, що різниця між небез-

пеккою та загрозою визначається перетворенням потенційної можливості заподіяння збитків у реальну дійсність [14].

Від чіткості та обґрунтованості визначення поняття «*ризик*» залежать вибір підходів, фактів і аналітичного інструментарію у процесі оцінки ризиків, а відтак – рекомендації за її підсумками. Утім, в економічній літературі не вироблено єдиного бачення сутності, трактування рис, ознак і елементів *ризик*, розуміння його змісту, співвідношення його об'єктивних і суб'єктивних сторін між собою, а також співвідношення змістових понять «*ризик-невизначеність*», «*ризик-загроза*» [10, с. 402].

З погляду семантики в європейських мовах ризик інтерпретується як *невизначеність* і *небезпека* в різних сферах. Натомість Вольф-Рудігер Гейльман (*Wolf-Rudinger Heilman*) наголошує, що китайський аналог ризику «*WEI – LI*» поєднує два слова «*WEI*» – «*нещастя*» і «*LI*» – «*шанс*», тоді як ієрогліфічний знак китайського «*WEI*» майже повністю відповідає значенню японського «*KI*» з виразу «*KI-KEH*» – «*випадок, шанс*». Відтак, як китайський, так і японський ієрогліфічні знаки означають *небезпеку*, *нещастя* [26; 27].

Існують різні погляди на послідовність розміщення елементів у системі діагностики інтенсивності дії негативних чинників впливу на стан безпеки. Так, Н.Нижник, Г. Ситник і В. Білоус розташовують їх у такій послідовності: *ризик-загроза-виклик-небезпека* [28, с.33-34]. Утім, з такою позицією важко погодитися з огляду на вище здійснений аналіз співвідношення понять «*виклик*», «*небезпека*» і «*загроза*».

Більш обґрунтованою, на наш погляд, є думка, що поняття «ризик» і «загроза» пов'язані таким чином [29, с.275-276]:

- ризик стосовно загрози є *первинним*, тоді як загроза *вторинна і впливає з ризику*;

- ризикуючи, КБ може отримати як *збитки*, так і *доходи*, тоді як реалізація загрози ніколи *не приносить доходів чи прибутків*;

- ризик – *неминучий супутник банківської діяльності*, тоді як загроза *може виникати тільки за наявності певних умов*;

- залежність між рівнями ризику і ФБ обернена: *що вищий рівень фінансового ризику, то нижчий рівень ФБ, і навпаки*.

В умовах фінансових криз / у пост-кризовий період недостатньо уважне ставлення ризик- і топ-менеджменту банків до факторів, які збільшують *ризик ліквідності*, може негативно вплинути на фінансовий стан установи та її здатність своєчасно виконувати зобов'язання перед клієнтами. Результатом таких недоліків в управлінні ліквідністю окремими КБ може, за ефектом «доміно», стати низька ліквідність усієї банківської системи [17, с.245].

В економічній літературі *ризик* тлумачиться як:

▪ певна *невизначеність* (*ризик і невизначеність* часто використовуються як синоніми); об'єктивно-суб'єктивна категорія, пов'язана з подоланням невизначеності, випадковості, конфліктності [30, с.22];

▪ невизначеність будь-якого виду, пов'язана з непередбачуваними обставинами несприятливого характеру [31, с.225];

▪ загроза, небезпека, дія, причина, можливість появи обставин, рушійна сила, імовірність фінансових втрат і банкрутства, ступінь відхилення фактичного результату від очікуваного [32, с.28];

▪ економічна категорія, яка відображає особливості сприйняття зацікавленими суб'єктами економічних відносин об'єктивно існуючих невизначеності та конфліктності, іманентних процесам цілепокладання, управління, прийняття рішень, оцінювання, що обтяжені можливими загрозами і невикористаними можливостями [33, с.5].

В свою чергу Ф. Найт наголошував, що аби «розходження між *вимірною* і *невимірною* невизначеністю не стиралися, першу слід позначати терміном «*ризик*», а другу – терміном «*невизначеність*». Термін «*невизначеність*» має на увазі сприятливий результат. Ми говоримо про ризик збитків і про невизначеність виграшу. Але в такому вживанні термінів закладена згубна двозначність, якої необхідно позбутися. Якоюсь мірою виправданням запропонованої спеціалізації термінів може слугувати вживання слова «*ризик*» у зв'язку з вимірюваними невизначеностями чи ймовірностями. Для позначення ризику і невизначеності відповідно можна також використовувати терміни «*об'єктивна*» і «*суб'єктивна*» ймовірність. Практична ж відмінність між категоріями *ризик* і *невизначеності* полягає в тому, що коли йдеться про ризик, розподіл результатів у групі випадків відомий або завдяки апріорним розрахункам, або зі статистичних даних минулого досвіду, тоді як в умовах невизначеності це не так з тієї загальної причини, що ситуація, з якою доводиться мати

справу, досить унікальна і немає можливості сформулювати якусь групу випадків. Найліпше невизначеність можна проілюструвати у зв'язку з винесенням судження чи формуванням думок з приводу майбутнього ходу подій; саме такі думки, а аж ніяк не наукове знання, найчастіше реально управляють нашою цілеспрямованою поведінкою. Якщо ж відомий розподіл різних можливих результатів у групі випадків, то можна позбутися від будь-якої реальної невизначеності, вдавшись до групування чи «об'єднання» випадків» [31, с.225-226].

Я. Жарій і В. Куфаєв виокремлюють різноманітні за сутністю (економічною, юридичною, моральною) ризики: *кредитний, незбалансованої ліквідності, зміни процентної ставки, ринковий, валютний, операційно-технологічний, репутації, юридичний, зловживань, стратегічний* [17, с.244].

Кредитний ризик тлумачиться як:

- *можливість втрат унаслідок нездатності контрагента виконати свої контрактні зобов'язання, наслідки чого вимірюються втратою основної суми заборгованості і невиплачених відсотків за відрахуванням суми відновлених грошових коштів* [34];
- *схильність до втрат, якщо контрагент по угоді не виконує своїх зобов'язань у належний строк* [35];
- *елемент невизначеності при виконанні контрагентом своїх договірних зобов'язань, пов'язаних із поверненням позикових коштів* [36];
- *непередбачувані обставини, що можуть виникнути до кінця погашення позики* [37, с.502].

Кредитний ризик – це ймовірність того, що позичальник чи контрагент КБ не виконає свої зобов'язання на узгоджених умовах / обіцяні грошові потоки від кредитів та ЦП КБ не будуть сплачені повністю / неотримання очікуваного доходу внаслідок дострокового погашення кредиту, недооцінки кредиту порівняно з рівнем ризику, не вибірки / або лише часткової вибірки кредиту чи зміни строків вибірки.

Валютний ризик є ризиком інтегрального характеру, який слід розглядати як [17, с.250]:

- *ризик трансакції*, коли несприятливі коливання курсів іноземних валют впливають на реальну вартість відкритих валютних позицій КБ. Оскільки він, як правило, впливає з операцій маркетмейкерства, дилінгу та прийняття позицій в іноземних валютах, цей ризик тісно пов'язаний з ринковим ризиком;
- *трансляційний ризик*, пов'язаний з перерахунком однієї валюти в іншу (величина еквівалента валютної позиції у звітності змінюється в результаті змін обмінних курсів, які використовуються для перерахунку залишків в іноземних валютах у національну валюту);
- *економічний валютний ризик*, що полягає в змінах конкурентоспроможності КБ або його структур, що входять у консолідовану групу і працюють на зовнішньому ринку через суттєві зміни обмінних курсів.

Класифікація різновидів ризиків банківської системи має такий вигляд (табл. 2).

Класифікація різновидів ризиків банківської системи

Класифікаційні ознаки	Різновиди ризиків
Оцінка	теоретичні (що базуються на наукових і технічних оцінках), ефективні (залежать від людського сприйняття)
Тип	універсальні (загальні), систематичні (властиві великій кількості суб'єктів господарювання), специфічні (пов'язані з конкретним ринковим сектором, локальним ринком, сферою, галуззю, компанією, підприємством, професійною діяльністю, центром відповідальності)
Рівень управління	мегаризики (глобальні), метаризики (міждержавних утворень, союзів), сакроризики, мезоризики (міжгалузеві, галузеві, регіональні), мікроризики
Сфера виникнення	виробничі, комерційні, фінансові, функціональні, технологічні
Реалізованість	реалізовані, нереалізовані, потенційно можливі
Характер наслідків	чисті ¹ (прості чи статистичні), спекулятивні ² (динамічні чи комерційні); фундаментальні (з тотальними наслідками), особливі (з локальними наслідками)
Значущість	основні, додаткові, синергетичні
Системність	системні (комплексні), одиничні (несистемні)
Характер виникнення	об'єктивні, суб'єктивні
Форма прояву	явні (видимі), латентні (приховані)
Чинники, що зумовлюють ризики	внутрішні, зовнішні
Ступінь залежності від банків	ризики, залежні від діяльності банків; ризики, не залежні від діяльності банків
Природа виникнення	суб'єктивні, об'єктивні
Причини виникнення	ризики, зумовлені невизначеністю майбутнього; ризики, викликані нестачею інформації; ризики, викликані суб'єктивними чинниками
Час виникнення	ретроспективні, поточні, перспективні
Етап розв'язання проблеми	ризики на етапі прийняття рішення, ризики на етапі реалізації рішення
Ступінь обґрунтованості прийняття ризиків	обґрунтовані, частково обґрунтовані, авантюрні
Характер прийняття рішення про поведінку	ризики, рішення про поведінку за яких приймається індивідуально; ризики, рішення про поведінку за яких ухвалюється колегіально
Обґрунтованість заходів зі зменшення негативних наслідків	виправдані, невиправдані
Характер обліку операцій	ризики за балансовими операціями, ризики за позабалансовими операціями
Рівень впливу	катастрофічні, критичні, надмірні, високі, підвищені, помірні, мінімальні, виправдані; малозначущі, значні, масштабні
Прогнозованість	прогнозовані, непрогнозовані
Прийнятність	прийнятні, неприйнятні / неприпустимі (пов'язані з можливістю завдати збитків)

¹ Чисті ризики характеризуються тим, що вони практично завжди несуть у собі втрати для підприємницької діяльності

² Спекулятивні ризики характеризуються тим, що вони можуть нести в собі як втрати, так і додатковий прибуток для підприємця стосовно очікуваного результату.

Закінчення табл. 2

Тривалість	довгострокові, середньострокові, короткострокові
Систематичність	разові, систематичні
Тип	політичні, економічні, соціальні, фінансові / фінансової кризи, юридичні, інституційні, регуляторні, інфраструктурні, інноваційні, стратегічні, конкурентні, трансляційні (за консолідації активів і пасивів), репутаційні, системні, ризики країни, форс-мажорні (природні, техногенні), психологічні
Вид операцій	ризики активних операцій, ризики пасивних операцій
Характер ризиків	макроекономічні, операцій з готівкою, потоків грошових коштів, вкладання депозитів, кредитні (ризик збитків через неспроможність позичальників і контрагентів виконати свої зобов'язання з повернення; ризик погіршення якості кредитів, наданих позичальниками, що знижує ринкову вартість кредиту), розрахункові / гарантій розрахунків, відсоткові, валютні, боргові, інвестиційні / неодержання інвестицій / прямих фінансових втрат, акціонерні, андерайтингу, дефолту, податкові, операційні, цінові, інфляційні, втрати / незбалансованої ліквідності, втрати доходності, лізингових операцій, факторингових операцій, відпливу капіталу, ринкових коливань / виникнення ланцюгових реакцій, зниження зростання, неочікуваних (ра-птових) зовнішніх шоків, втрати конкурентоспроможності, маркетингові / збутові / взаємодії з контрагентами і партнерами у наданні банківських послуг, ризики аутсорсингу, стратегічні (внаслідок ухвалених чи не ухвалених управлінських рішень)
Можливість оцінки	кількісно оцінювані, кількісно не оцінювані
Можливість протидії	усувні, неусувні
Вплив диверсифікації	ризики, які можна ліквідувати диверсифікацією; ризики, які неможна ліквідувати диверсифікацією
Ситуація	стохастичні (в умовах невизначеності), конкуруючі (в умовах конфлікту)
Мінливість	динамічні, статичні
Ступінь допустимості	ризики, які можна дозволити; ризики, яких не можна допускати і яких не можна дозволяти
Можливість хеджування	ринкові (можуть хеджуватися), неринкові (хеджування неможливе)
Ступінь імовірності	малоймовірні, імовірні, вельми ймовірні, цілком імовірні
Концентрація	концентровані, неконцентровані
Банківська безпека	безпеки; здійснення операцій із легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом
Форми прояву	позитивні, нейтральні (нульові), негативні; односторонні, двосторонні (відхилення в обидві сторони)
Контрольваність	контрольовані, частково контрольовані, неконтрольовані

Джерело: складено автором на основі [10, С.441-442] та власних напрацювань

Схильність КБ до ризиків (ступінь ризикогенності) зумовлюється:

1) їхньою реакцією на імпульси грошово-кредитної політики ЦБ, заяк більш жорстка політика спричи-

няє зниження такої схильності, а більш ліберальна – її підвищення;

2) станом кредитування, оскільки випереджальне скорочення кредитування більш ризикованих галузей за

більш жорсткої грошово-кредитної політики пояснюється зниженням схильності КБ до ризиків внаслідок подорожчання фондування за зростання ринкових ставок;

3) *досконалістю нормативно-правової бази, що регламентує управління ризиками, наявністю досконалих внутрішньобанківських документів у цій сфері;*

4) *станом державного регулювання, пруденційного нагляду і рівнем ризик-менеджменту в усіх ланках банківської системи.*

І. Г. Мішина обґрунтувала доцільність використання поняття **«ризик безпеки»**, сутність якого може бути визначена як *оцінка ймовірності зниження рівня економічної безпеки держави або як збитки, яких зазнає економічний потенціал держави за певний проміжок часу, що буде зав'язати реалізації інтересів суб'єктів економічної безпеки*. Складність і багатогранність категорії *«економічна безпека»* стала передумовою необхідності розроблення критеріїв класифікації видів економічної безпеки, що забезпечує детальне дослідження ризиків, які на неї впливають. Такий підхід дозволив дослідниці зробити два концептуальні висновки: 1) на зміну традиційної категоріальної структури економічної безпеки, яка базується на понятті *«небезпека»*, має прийти нова – *на основі концепції ризику*; 2) *конце-*

пція ризику у стратегії економічної безпеки містить два аспекти: оцінку та управління ризиком [38].

О. Васильчишин наголошує на існуванні таких специфічних ризиків, як: *ризик виведення кредитів рефінансування, отриманих від ЦБ, за кордон або використання їх для фінансування діяльності підприємств, які зареєстровані в офшорних юрисдикціях; ризик виведення КБ, частка капіталу яких належить компаніям чи фізичним особам, що зареєстровані в офшорних юрисдикціях, проведення операцій з метою виведення коштів за кордон та відмивання грошей, отриманих злочинним шляхом* [23, с.77].

Для управління ризиками у банківській системі необхідні: їхнє чітке визначення, усвідомлення суб'єктами ринку банківських послуг, однозначне вимірювання, моніторинг, аналіз, відповідна звітність.

Для визначення стратегії управління ризиками слід урахувувати періодичність їхнього виникнення, апетит КБ до ризиків і необхідні витрати на їхні мінімізацію і усунення.

Висновки. Таким чином достеменно з'ясування сутності і різновидів загроз функціонуванню банківської системи і ризиків у цій сфері уможлиблює розробку й реалізацію стратегій забезпечення ФБ банківської системи.

Список використаної літератури

1. Сунгуровський М. В. Методологічний підхід до формування системи національної безпеки України. *Стратегічна панорама*. 2001. № 3–4. С.46-51.
2. Безпека регіонів України і стратегія її гарантування / За ред. Б. М. Данилишина. К.: Наукова думка, 2008. 389 с.
3. Безпека бізнесу: інформаційні загрози. URL: [http:// www.academia.org.ua](http://www.academia.org.ua).

4. Шевченко Л. С., Гриценко О. А., Макуха С. М. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування. Х.: Право, 2009. 312 с.
5. Недашковский А. Развитие институтов гражданского общества как фактор укрепления безопасности. *Власть*. 2012. № 5. С.94-96. С. 94–95.
6. Барановський О. І. Філософія безпеки: монографія в 2-х томах. Том 1. Основи економічної і фінансової безпеки економічних агентів. К.: УБС НБУ, 2014. 831 с.
7. Бодрук О. С. Структура воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти: Монографія. К.: НІПМБ, 2001. 300 с.
8. Різник Н. С. Теоретичні засади формування системи діагностики економічної безпеки банку. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. Економічні науки*. 2007. Вип. 66. С.118-123.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
10. Барановський О. І. Філософія безпеки: монографія в 2-х томах. Том 2. Безпека фінансових інститутів. Київ: УБС НБУ, 2014. 716 с.
11. Єрмошенко М. М., Горячева К. С., Аушев А. М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства: Препринт наукової доповіді. К.: Національна академія управління, 2005. 78 с.
12. Кириченко О. А., Кім Ю. Г. Методологічні основи економічної безпеки суб'єктів господарювання в трансформаційній економіці. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 12. С.53-65.
13. Орлов П. І., Духов В. Є. Основи економічної безпеки фірми. Х.: Прометей-Прес, 2004. 284 с.
14. Яременко С. М. Забезпечення економічної безпеки діяльності банків: ареф. дис. ...канд. екон. наук: 08.00.08. К., 2010. 25 с.
15. Михайленко А., Груздов С. Поняття угрозы и вызова национальной безопасности. *Обозреватель*. 2011. № 2. С.57-63.
16. Сороківська З. До питання фінансової безпеки банку в умовах світової економічної кризи. *Економічний аналіз*. 2011. Вип. 8. Ч. 1. С.404-408.
17. Жарій Я. В., Куфаєв В. В. Вплив кредитного та валютного ризиків на ліквідність банківської системи України. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2013. № 2. С.244-253.
18. Квасницька Р. С., Доценко І. О., Приступа Д. В. Формування механізму забезпечення фінансової безпеки банківської установи. *Modern Economics*. 2021. №25. С.73-78.
19. Шлемко В. Т., Бінько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення. К.: НІСД, 1997. 143 с.
20. Махмудов А. Г. Инвестиционная политика и управление. Донецк: Донбасс, 2000. С. 372–393.
21. Ковальчук Т. Як протидіяти відмиванню брудних коштів. *Урядовий кур'єр*. 2001. 12 грудня. С. 13.
22. Єрмошенко М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. 309 с.

23. Васильчишин О. Б. Фінансова безпека банківської системи України в умовах загрозливих тенденцій виведення капіталу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2018. Том 29 (68). №1. С. 73-83.
24. Циганова Н. В. Консолідація банків в умовах структурних трансформацій на фінансовому ринку: дис... на здобуття наукового ступеня д-ра екон. наук за спеціальністю 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». К., 2020. 524 с. – С.174.
25. Васильчишин О. Б. Фінансова безпека банківської системи України: дис. на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08. – гроші, фінанси і кредит. Тернопіль, 2018. 529 с.
26. Heilman Wolf-Rudinger. *Versicherungs-mathematische Methoden des Risk Management. Blatter. Deutsche Gesellschaft fur Versicherungs-mathematik*. 1989. № 2. P. 141.
27. *Mathematik und Muthos. Versicherungswirtschaft*. 1989. № 12. P. 761.
28. Нижник Н. Р., Ситник Г. П., Білоус В. Т. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) / За заг. ред. П. В. Мельника, Н. Р. Нижник. Ірпінь, 2000. 304с.
29. Перехрест Л. М. Вплив ризиків і загроз на фінансову безпеку банків. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Фінансовий ринок України: глобалізація та євроінтеграція (Збірник наукових праць)*. 2008. Вип. 1 (69). С. 275–276.
30. Лук'янова В. В., Головач Т. В. Економічний ризик. К.: Академвидав, 2007. 464 с.
31. Найт Ф. Х. Риск, неопределенность и прибыль: Пер. с англ. М.: Дело, 2003. С. 225.
32. Маккарти М. П., Флинн Т. П. Риск: управление риском на уровне топ-менеджеров и советов директоров: Пер. с англ. М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. 234 с.
33. Вітлінський В. В., Великоіваненко Г. І. Ризикологія в економіці та підприємстві: Монографія. К.: КНЕУ, 2004.
34. Caouette J., Altman E. I., Narayanan P. *Managing credit risk: Th e next great fi nancial challenge*. – London: John Wiley & Sons, Inc., 1998. 464 p.
35. Ong M. K. *Internal Credit Risk Models. Capital Allocation and Performance Management*. London: Risk Books, 1999. 343 p.
36. Jorion P. *Value at Risk: the New Benchmark for Managing Financial Risk*. 2 ed. McGraw-Hill, 2001. 544 p.
37. Бернар И. В., Колли Ж. К. Толковый экономический и финансовый словарь. М.: Международные отношения, 1997. С. 502.
38. Мішина І. Г. Економічна безпека в умовах ринкових трансформацій: Автореф. дис. ...канд. екон. наук: спец.: 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки. Донецьк, 2007. 17 с.

JEL Classification G21

THE ESSENCE OF THREATS TO THE FUNCTIONING OF THE BANKING SYSTEM AND RISKS IN THIS FIELD

LAGNO Anastasia*Ph. D. student of the Ivan Franko National University of Lviv**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7461-1088>*

Abstract: *The article defines the importance of full and timely detection/recognition of challenges, threats and risks for the security of the banking system. The essence of the concepts "danger", "challenge", "threat", "risk", the relationship between them is clarified. Classifications of types of threats to the financial security of the banking system and risks of the latter are given. Lists of challenges and threats to the financial security of the banking system are provided. Requirements for risk management in the banking system are presented.*

Keywords: *danger, challenge, threat, uncertainty, risk, risk appetite, banking system.*

The article defines the importance of full and timely detection/recognition of challenges, threats and risks for the security of the banking system. It is noted that their in-depth analysis enables the formation of conceptual foundations for the further development of a sound strategy for ensuring the financial security (FS) of the banking system.

It is emphasized that for this, a clear and unambiguous interpretation of the essence of the concepts "danger", "challenge", "threat", "risk" and clarification of their interrelationship and interdependence and their impact on the safety of the functioning of the banking system is necessary.

The degree of coverage of the issues of threats to the functioning of the banking system and risks in this area was determined, and it was concluded that the study of the issues of full and timely detection / recognition of challenges and threats, elimination of risks in this area in order to increase the level of FS of the

banking system are logically incomplete, and therefore require further in-depth of research.

The purpose of the article is to determine the essence of threats to the functioning of the banking system and risks in this area, their relationship with other categories and the impact on the safety of the banking system.

The essence of the concepts "danger", "challenge", "threat", "risk", the relationship between them is clarified.

It is emphasized that the use of the terms "danger" and "threat" is determined by the used paradigms, since the mandatory prerequisite for development (and not ensuring security) within the framework of the self-assertion paradigm is the definition of specific dangers, and not security threats as in the security paradigm.

It was found that danger is the probability of causing harm, determined by objective and subjective negative factors, and as a result of its

implementation, the emergence of a threat, and a challenge is a set of certain circumstances not necessarily of a threatening nature, the embryonic stage of the formation of a threat, current phenomena, processes, changes in the external environment that do not directly affect the level of provision of FS of the banking system.

The author's vision of the threat of FS of the banking system is presented as the transition of danger from the level of possibility to the level of reality; a specific form of danger capable of harming the existing interests of the subjects of the banking system (as a form of manifestation of their economic / financial needs); existing economic / financial and other conditions and factors capable of directly or indirectly negatively affecting the FS of the banking system.

Challenges to the FS of a commercial bank and the banking sector of the

national economy, threats to the FS of the banking system in general are given.

It is noted that threats to the FS of the banking system are divided by direction into: threats of violation of the ability of the banking system to function in the mode of extended reproduction; threats of unjustified changes in the Central Bank's functions; threats to the stability of the national currency; threats of violent loss of the FS of the banking system; threats of intentional illegal actions and access to the system of electronic money by unscrupulous entities, its hacking, falsification of electronic money; threats of destruction.

Classifications of types of threats and risks of the FS banking system are given.

Thorough elucidation of the essence and types of threats to the functioning of the banking system and risks in this area enables the development and implementation of strategies for ensuring the FS of the banking system.

References

1. Sungurovskiy, M. V. (2001) Metodologichniy pidhid do formuvanya systemi natsionalnoi bespeki Ukraini [Methodological approach to the formation of the national security system of Ukraine]. *Stratehichna panorama - Strategic panorama*, 3–4, 46-51 [in Ukrainian].
2. Danilishin, B. M. (Ed). (2008). *Bezpeka regioniv Ukraini I strategiya ii garantuvania* [Security of the regions of Ukraine and the strategy of its guarantee]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
3. Bezpeka bisnessu: informatsiyi zagrozi [Business security: information threats]. Retrieved from: <http://www.acade-mia.org.ua> [in Ukrainian].
4. Shevchenko, L. S., Gritsenko, O. A. & Makuha, S. M. (2009). *Economichna bezpeka dergavi: sutnist ta napryami formuvania* [Economic security of the state: essence and directions of formation]. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].
5. Nedashkovskii, A. (2012). Razvitie institutov grazhdanskogo obschestva kak factor ukrepleniya bezopasnosti [The development of civil society institutions as a factor in strengthening security]. *Vlast - Power*, 5, 94-95 [in Russian].
6. Baranovskii, O. I. (Ed.) (2014). *Osnovi ekonomichnoi i finansovoi bespeki ekonomichnih agentiv* [Basics of economic and financial security of econom-

ic agents]. *Philosophia bezpeki: monographia v 2 tomah [Philosophy of security: a monograph in 2 volumes]* (Vol. 1.). Kyiv: UBS NBU. [in Ukrainian].

7. Bodruk, O. S. (2001). *Structura voennoi bezpeki: natsionalnii ta mignarodnii aspekti [The structure of military security: national and international aspects]*. Kyiv: NIPMB. [in Ukrainian].

8. Riznik, N.S. (2007). Teoretichni zasady formuvania systemi diagnostici ekonomichnoi bezpeki banku [Theoretical foundations of the formation of a system of diagnostics of the bank's economic security]. *Visnik Kharkivskogo natsionalnogo tehnicnogo universitetu silskogo gospodarstva. Economichni nauki - Bulletin of the Kharkiv National Technical University of Agriculture. Economic sciences*, 66, 118-123 [in Ukrainian].

9. Busel, V. T.(Ed.) (2005). *Velikii tlumachnii slovník suchasnoi ukraínskoi movi [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]*. Irpin: VTF "Perun" [in Ukrainian].

10. Baranovskii, O. I. (Ed.) (2014). *Bezpeka finansovih institutov [Security of financial institutions]*. *Philosophia bezpeki: monographia v 2 tomah [Philosophy of security: a monograph in 2 volumes]* (Vol. 2.). Kyiv: UBS NBU. [in Ukrainian].

11. Ermoshenko, M. M., Goriacheva, K. S. & Aushev A. M. (2005). *Economichni ta organizatsiini zasady zabezpechenia finansovoi bezpeki pidpriemstva [Economic and organizational principles of ensuring the financial security of the enterprise]*. Kyiv: Natsionalna academia upravlinia. [in Ukrainian].

12. Kirichenko, O. A. & Kim U. G. (2008). Metodologichni osnovi ekonomichnoi bezpeki subektiv gospodaruvanya v transformatsiinii ekonomitsi [Methodological foundations of economic security of business entities in the transformational economy]. *Actualni problemy ekonomiki - Actual problems of the economy*, 12, 53-65 [in Ukrainian].

13. Orlov, P. I. & Duhov, V.E. (2004). *Osnovi ekonomichnoi bezpeki firmi [Basics of economic security of the firm]*. Kharkiv: Prometei-Pres. [in Ukrainian].

14. Yaremenko, S. M. (2010). *Zabezpechenya ekonomichnoi bezpeki dialnosti bankiv [Ensuring the economic security of banks]*. (Extended abstract of candidate's thesis). Kyiv. [in Ukrainian].

15. Mihailenko, A. & Gruz dov, S. (2011). *Poniatie ugrozi I vizova natsionalnoi bezopasnosti [Concepts of threat and challenge to national security]*. *Obozrevatel - Reviewer*, 2, 57-63 [in Russian].

16. Sorokivska, Z. (2011). *Do pitanya finansovoi bezpeki banku v umovah svitovoi ekonomichnoi crizi [Regarding the financial security of the bank in the conditions of the global economic crisis]*. *Economichnii analis - Economic analysis*, 8, 404-408 [in Ukrainian].

17. Ghariyi, Ia. V. & Kufaiev, V. V. (2013). *Vpliv creditnogo ta valutnogo rizikiv na liquidnist bankivskoi systemi Ukraini [The influence of credit and currency risks on the liquidity of the banking system of Ukraine]*. *Visnik Chernigivskogo derzhavnogo tehnicnogo universitetu - Bulletin of the Chernihiv State University of Technology*, 2, 244-253 [in Ukrainian].

18. Kvasnitska, R. S., Dotsenko, I. O. & Pristupa, D. V. (2021). *Formuvania mehanizmu zabezpechennia finansovoi bezpeki bankivskoi ustanovi [Formation of a*

mechanism for ensuring the financial security of a banking institution]. *Modern Economics*, 25, 73-78 [in Ukrainian].

19. Shlemko, V. T. & Binko, I. F. (1997). *Economichna bezpeka Ukraini: sutnist i napriamki zabezpechenia [Economic security of Ukraine: essence and directions of provision]*. Kyiv: NIDS. [in Ukrainian].

20. Mahmudov, A. G. (2000). *Investitsionnaya politika I upravlenie [Investment policy and management]*. Donetsk: Donbass. [in Russian].

21. Kovalchuk, T. (2001). Yak protidiyati vidmivannew brudnih coshtiv [How to prevent money laundering]. *Uriadoviya curier - Government Courier*, 13 [in Ukrainian].

22. Ermoshenko, M. (2001). *Finansova bezpeka dergavi: natsionalni interesi, realni zagrozi, strategiya zabezpechenia [Financial security of the state: national interests, real threats, security strategy]*. Kyiv: Kyiv. nats. torg.-econ. un-t. 309 [in Ukrainian].

23. Vasilchishin, O. B. (2018). Finansova bezpeka bankivskoi systemi Ukraini v umovah zagrozhivih tendentsiy vivedennia capital [Financial security of the banking system of Ukraine in conditions of threatening trends of capital withdrawal]. *Vcheni zapiski Tavriyskogo natsionalnogo universitetu imeni V. I. Vernadskogo - Scholarly notes of V. I. Vernadsky Tavri National University. Series: Economics and management*, 1, 73-83 [in Ukrainian].

24. Tsiganmova, N. V. (2020). *Consolidatsia bankiv v umovah struktturnih transformatsiy na finansovomu rinku [Consolidation of banks in conditions of structural transformations in the financial market]*. (Doctor's thesis) Kyiv. [in Ukrainian].

25. Vasilchishin, O. B. (2018). *Finasova bezpeka bankivskoi systemi Ukraini [Financial security of the banking system of Ukraine]*. (Doctor's thesis). Ternopil. [in Ukrainian].

26. Heilman Wolf-Rudinger. (1989). *Versicherungs-mathematische Methoden des Risk Management. Blatter. Deutsche Gesellschaft fur Versicherungsmathematik*, 2, 141.

27. Mathematik und Muthos (1989). *Versicherungswirtschaft*, 12, 761.

28. Melnik, P. V. & Nignik, N. R. (2000). *Natsionalna bezpeka Ukraini (metodologichni aspekty, stan i tendentsii rozvitku) [National security of Ukraine (methodological aspects, state and development trends)]*. Irpin. [in Ukrainian].

29. Perehrest, L. M. (2008). Vpliv rizikiv I zagroz na finansovu bezpeku bankiv [The impact of risks and threats on the financial security of banks]. *Socialno-economachni problem suchasnogo period Ukiraini. Finansoviy rinh Ukraini: globalizatsia ta eurointegratsia - Socio-economic problems of the modern period of Ukraine. Financial market of Ukraine: globalization and European integration*, 1 (69), 275-276 [in Ukrainian].

30. Lukianova, V. V. & Golovach, T. V. (2007). *Economichnii rizik [Economic risk]*. Kyiv: Academvidav. [in Ukrainian].

31. Nait, F. H. (2003). *Risk, neopredelennost i pribil [Risk, uncertainty and profit]*. Moscow: Delo. [in Russian].

32. Maccarti, M. P. & Phlinn, T. P. (2005). *Risk: upravlenie riskom na urovne top-menedgerov I sovetov directorov [Risk: risk management at the level of top managers and boards of directors]*. Moscow: Alpyna Byznes Buks. [in Russian].
33. Vitlinskii, V. V. & Veloivanenko, G. I. (2004). *Rizikologia v ekonomitsi ta pidpriemnitstvi: monografia [Rhsicology in economics and business]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
34. Cauoette, J., Altman, E. I. & Narayanan, P. (1998). *Managing credit risk: The next great financial challenge*. London: John Wiley & Sons, Inc.
35. Ong, M. K. (1999). *Internal Credit Risk Models. Capital Allocation and Performance Management*. London: Risk Book.
36. Jorion, P. (2001). *Value at Risk: the New Benchmark for Managing Financial Risk*. McGraw-Hill.
37. Bernar, I. V. & Colli, G. K. (1997). *Tolkovii ekonomicheskii I finansovii slovar [Explanatory Economic and Financial]*. Moscow: Dictionary Mezhdunarodnie otnoshenia. [in Russian].
38. Mishina, I. G. (2000). *Economichna bezpeka v umovah rinkovih trasformatsii [Economic security in conditions of market transformations]*. (Extended abstract of candidate's thesis) Donetsk. [in Ukrainian].

ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СФЕРИ КУЛЬТУРИ

КІНАЛЬ Надія Миколаївна

аспірант відділу регіональної фінансової політики

ДУ «Інститут регіональних досліджень

імені М. І. Долишнього НАН України»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8184-8043>

Анотація. У статті досліджено напрями покращення фінансування сфери культури України, як консолідуючої основи для розвитку держави та протистояння зовнішнім геополітичним викликам. Здійснено аналіз зарубіжного досвіду фінансування сфери культури. Зроблено висновки, що для ефективного покращення фінансування розвитку сфери культури України потрібна правильна фінансова стратегія.

Ключові слова: масова культура, фінансова стратегія, фінансові ресурси, осередки творчості, фінансові механізми.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної війни відбулась консолідація українського суспільства щодо євроінтеграційного розвитку і імплементації європейських цінностей, що ставить нові завдання для сфери культури, як консолідуючої основи формування суспільної свідомості українців у протистоянні зовнішнім геополітичним викликам і соціально-економічного повоєнного відновлення України. Водночас, це потребує залучення в сферу значних обсягів фінансування та ефективної стратегії їх використання задля відновлення і збереження культурної спадщини, розвитку культурної

Аннотация. В статье исследованы направления улучшения финансирования сферы культуры Украины как консолидирующей основы для развития государства и противостояния внешним геополитическим вызовам. Осуществлен анализ зарубежного опыта финансирования сферы культуры. Сделаны выводы, что для эффективного улучшения финансирования развития сферы культуры Украины необходима правильная финансовая стратегия.

Ключевые слова: массовая культура, финансовая стратегия, финансовые ресурсы, ячейки творчества, финансовые механизмы.

інфраструктури та культурного потенціалу України.

Проблема впровадження нових механізмів фінансування сфери культури мала характер тривалої невирішеності, у відповідь на що в 2021 році прийнято Указ Президента України «Про заходи щодо підтримки сфери культури, охорони культурної спадщини, розвитку креативних індустрій та туризму» [7].

На фінансування культури, креативних індустрій та інформаційної політики в 2022 році було передбачено 11,8 млрд грн, що майже на 2 млрд грн більше, ніж у 2021 році. Проте передбачені видатки з початком

війни було скорочено на користь бюджету військового стану. У зведеному бюджеті України на 2023 рік видатки на культуру та мистецтво зменшено майже на 27% проти 2022 р. і на 19% проти 2021 р. [11]. Вони становитиме 8,69 млрд грн, зрозуміло, що цього вкрай недостатньо, але таке скорочення є об'єктивно виправданим [1].

Сьогодні відбувається національне піднесення та переосмислення значимості культури і переоцінка цінностей загалом, свідченням чого є популярність української музики, фільмів та іншої творчості на теренах України та поза її межами. А тому вкрай необхідним стає продовження роботи з пошуку інших джерел фінансової підтримки на відновлення пошкодженої під час війни культурної спадщини і реалізацію нових проєктів, а також покриття нестачі бюджетного фінансування за всіма напрямками діяльності в сфері культури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемним питанням фінансування культури присвячені праці таких науковців, як: Ю. Дащук, Л. Матвійчук, Ю. Юринець, М. Лепкий, С. Сидорук. Утім, подальшого дослідження потребують питання формування ефективних механізмів фінансування сфери культури, важливість якої у формуванні національної ідентичності важко переоцінити, особливо зараз.

Метою статті є дослідження особливостей фінансування сфери культури в Україні та практики зарубіжних країн, обґрунтування застосування фінансових механізмів для розвитку сфери культури України в сучасних умовах.

Виклад основних результатів.

Ефективність управління фінансовими ресурсами потребує науково-обґрунтованої системи методів і способів їх формування, розподілу та використання, що зумовлює на сучасному етапі об'єктивну необхідність визначення мети й результатів руху фінансових ресурсів, інструментів, чинників, що впливають на динаміку їхнього кругообігу. Це цілком можна віднести до сфери культури, як однієї з галузей економіки, тобто з точки зору економіки культури. Але з іншого боку важливим є значення культури для збереження історичної спадщини і формування суспільства майбутнього, особливо під час зміни її розуміння, ціннісних орієнтирів і форм під впливом технологічних викликів, глобальних кризових явищ різної природи, а також військової агресії.

В цьому контексті цілком доречно пригадати, що під час Другої світової війни прем'єр-міністр Великої Британії Вінстон Черчилль відмовився від пропозиції одного з міністрів скоротити витрати на культуру заради оборони. «А за що ми тоді воюємо?» – сказав Вінстон Черчилль. Ця історія доводить той факт, що культура і мистецтво важливі навіть в умовах війни.

Війна – це завжди руйнування, знищення, смерть. Культура, мистецтво – це творіння, це – життя [2]. «Росія стратегічно руйнує не лише українські міста та інфраструктуру, але також й українську культурну спадщину. Музеї, архітектурні пам'ятки, палаци, церкви стають цілями російських ракет та обстрілів. Адже справжня мета путіна – винищення української нації, культури, історії та ідентичності» [3].

Через війну в державі виникла необхідність не розбудовувати нові осередки творчості, а відновлювати знищене. Станом на 29 серпня 2022 року понад 450 різних пам'яток та об'єктів культури були зруйновані внаслідок повномасштабного військового вторгнення росії на територію вільної України [12]. Серед них такі історичні пам'ятки: Охтирський краєзнавчий музей; музей українських старожитностей, Воскресенська церква (Чернігів); Маріупольський художній музей ім. Куїнджі; історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова» (Запорізька область); будинок Григорія Сковороди, Свято-Георгіївський храм (Харківська область); Троїцька церква (Сумська область); будинок «Слово» (Харків); Дніпровський будинок органної та камерної музики; Іванківський історико-краєзнавчий музей з роботами Марії Приймаченко, дерев'яна церква Святого Георгія (Київська область) та інші. З початку війни здійснюється верифікація і розміщення інформації в базі даних, створено інтерактивну карту втрат культурної спадщини [13].

Для їх відбудови потрібні значні інвестиції, зокрема іноземні. Таку підтримку вже ініціювали уряди європейських країн. Так, «Італія готова відновити театр у Маріуполі. Кабінет міністрів Італії схвалив мою пропозицію запропонувати Україні ресурси та засоби для його якнайшвидшого відновлення», – заявив міністр культури Даріо Франческіні [4].

На нашу думку, для вирішення цієї проблеми необхідно створити комісію, яка здійснюватиме:

1. оцінку збитків пошкоджених

об'єктів;

2. складання плану відновлення осередків культури;

3. обґрунтування обсягів фінансування на відновлення об'єктів сфери культури;

4. перевірку цільового використання коштів.

Це важливо для ефективного використання залученого фінансування, недопущення незаконних і нецільових витрат, забезпечення прозорості і попередження корупційних схем.

Враховуючи значний обсяг об'єктів, які потрібно відновлювати і обмеженість державної підтримки, варто вивчити досвід розвинутих країн світу щодо фінансування сфери культури, зокрема США та Європейських країн.

У Сполучених Штатах Америки держава фінансує лише частку культурних проєктів, а в більшості інвесторами виступають приватні компанії, меценати та грантодавці. У цьому контексті логічно постає питання економічної успішності, адаптивності та соціальної стабільності в сфері культури.

На нашу думку, успіх американської масової культури полягає не в будь-якій з його окремих формальних чи естетичних властивостей, а в загальному розвитку, який є свідомо сконструйованим, адже продукція американської популярної культури ідентифікує народний суверенітет, як соціально-політичний двигун, і децентралізацію, як розширення можливостей.

Це матеріалізується і проявляється перш за все як перша радикальна, безперешкодна ринкова економіка, яка звільнила і показала чудову

підприємницьку енергію простих людей. Неважливо, чи є класичні заяви про американську винятковість фальшивими чи законними, міфічними чи реальними. Важливо те, як і чому це так працює, як товари цього культурного ринку набувають такого виняткового успіху. Відповідь, на наш погляд, полягає в тому, що основу американської системи становить егалітаризм – концепція суспільства з рівними можливостями з управління і доступу до матеріальних благ всім його членам. Держава, згідно егалітарності, не займається жодним власним культурним проєктом. Б. Остендорф наголошує: «Відсутність

національної культурної мети не означає, що ліберальна арена або «вільний» ринок, де відбувається культурне виробництво, і публічна сфера, в якій обговорюються його значення, є рівним ігровим полем або нейтральним майданчиком» [5, с.6]. Про це свідчить, наприклад, монополізація у сфері кінематографу. Найбільш бюджетні фільми в історії зняті у США, проте, бачимо, що тільки дві кіностудії робили такі фільми - це компанія Walt Disney Pictures та Warner Bros. Pictures Co., оскільки Marvel Studios є дочірньою компанією Walt Disney Pictures (табл. 1).

Таблиця 1

Бюджет та касові збори найбільш бюджетних фільмів США

Назва фільму	Країна виробник	Студія	Бюджет	Касові збори
Pirates of the Caribbean 4: On Stranger Tides, 2011	США	Walt Disney Pictures, Jerry Bruckheimer Films, Moving Picture Company	\$379 000 000	\$1045713802
Avengers: Endgame, 2019	США	Marvel Studios	\$356 000 000	\$2797501328
Avengers: Infinity War, 2018	США	Marvel Studios	\$300 000 000	\$2048359754
Pirates of the Caribbean: At World's End, 2007	США	Walt Disney Pictures, Jerry Bruckheimer Films, Moving Picture Company	\$300 000 000	\$960996492
Justice League, 2017	США	DC Entertainment, Kennedy Miller Productions, Lin Pictures, Warner Bros	\$300 000 000	\$657926987
Solo: A Star Wars Story, 2018	США	Lucasfilm, Walt Disney Pictures	\$275 000 000	\$392924807
Superman Returns, 2006	США, Австралія	Warner Bros. Pictures Co.	\$270 000 000	\$391081192

Джерело: складено автором на основі [6]

Б. Остендорф відмічає, що «попри монополізацію ринку, простори свободи можливі...» [5, с.10]. Це цілком справедливо до такого феномену, як масова культура, окремі

сегменти якої «вижили в умовах конкурентного ринку, досягли економічного успіху і вступили у фазу консолідації професіоналізації і коммодифікації» [5, с.7]. Проте, багато

субкультур та об'єктів регресують з часом або ж просто зникають, оскільки, вони не мають ніякої підтримки, та й ніхто не зацікавлений вкладати фінанси в те, що не може згодом принести прибуток. Поряд з масовою продовжує свій розвиток елітарна культура, співвідношення між якими в американському суспільстві є предметом багатьох досліджень особливо зараз в умовах поширення постіндустріального суспільства, коли перша задовольняє потреби переважної більшості суспільства, а друга – виконує роль культурного зразка вищої цінності [14].

Стосовно фінансування сфери культури у США відмітимо, що воно формується за рахунок федеральних, державних і місцевих органів влади на NEA (National Endowment for the Arts, Національний фонд мистецтв) та мережу агентств мистецтв різного рівня. Підкреслимо, що показовим був 2020 фінансовий рік. Він визнаний роком суспільної підтримки мистецтва і культури підчас пандемії Covid-19, обсяг якої становив 1,47 млрд дол США, де 162,3 млн дол США асигнувань на NEA (більше на 4,7% ніж у 2019 р.), 435,4 млн дол США – на державні та юрисдикційні агентства мистецтв (SAA) (більше на 21% ніж у 2019 р.), 860 млн дол США – для місцевих мистецьких агентств (LAAs). Отже, сукупне фінансування мистецтва було найвищим за останні двадцять років (без врахування інфляції). Якщо врахувати інфляцію, то загальний обсяг державного фінансування зменшився на 19%, асигнування NEA – на 33%, місцеве фінансування скоротилося на 14%, а федеральні зросли на 7%. Але, варто зауважити, що моделі державного та

місцевого фінансування співвідносяться з періодами економічного зростання та спаду [15].

Важливою складовою системи фінансування сфери культури у США і перевіреною засобом її реалізації є громадська підтримка через благодійність. Саме благодійність надає необхідної динамічності за рахунок різноманіття уподобань і смаків різних спонсорів, що сприяє різноманіттю творів мистецтва. До найбільш відомих спонсорів і грантодавців США відносяться NEA, Creative Action, Alternate Roots, Grantmakers In the Arts, Americans for the Arts та інші. Поряд з цим існують дві невирішених проблеми щодо благодійності в сфері культури – це, по-перше, нерівність у фінансуванні, по-друге, відсутність різноманітності та справедливості у мистецтві щодо фінансової підтримки [16].

Таким чином, розвиток сфери культури США демонструє наступне:

1) фінансування американського мистецтва – це складна, гнучка, гібридна система фінансування з боку державних установ, підприємницьких ініціатив, благодійних фондів, індивідуальних і корпоративних джерел благодійних внесків, яка постійно розвивається;

2) спостерігається поєднання державної та приватної підтримки, аспекти якої постійно змінюються, а механізми надання фінансування поєднують найкраще з благодійних пожертвувань із підприємницькою винахідливістю;

3) мережа фінансування різноманітна та охоплює підтримку як нових організацій мистецтва, які постійно з'являються, так і збереження традиційних (музеї, театри, оркестри,

мистецькі школи та ін.), навчання дітей основним творчим навичкам, забезпечення майстрів-художників необхідним ресурси тощо;

4) податкові стимули сприяють інноваційним методам приватної підтримки мистецтва;

5) децентралізація допомагає регіональним і місцевим громадам зберегти культурну спадщину.

Аналізуючи розвиток сфери культури в Європі, слід зазначити, що неймовірно важливо пропагувати українську культуру та імплементувати її до європейської, що відкріє більше можливостей для українських творців та одержання фінансової допомоги, особливо зараз для відновлення історичних та культурних об'єктів, та побудови нових.

Сьогодні в Європі діє програма підтримки «Креативна Європа». Безпосередньо поняття «креативна економіка» тлумачиться таким чином: «галузь економіки, яка заснована на індивідуальній і колективній творчості, майстерності і таланті. Креативна економіка здатна формувати добробут і робочі місця за рахунок створення і використання інтелектуальної власності, а творчі діячі займають в цих процесах центральне місце» [17].

Програма «Креативна економіка» включає підпрограми [9]:

- підпрограма «Культура» підтримує проекти, що охоплюють всі сектори культурних та креативних індустрій (за винятком аудіовізуального сектору та кіно);

- підпрограма «Медіа» підтримує кіно та аудіовізуальний сектор;

- підпрограма «Міжсекторальна співпраця» сприяє співпраці між

різними культурними та креативними секторами, а також охоплює напрямок новинних ЗМІ.

Програма «Креативна економіка» ставить за мету розвивати всі сектори культури та захистити спільну культурну спадщину Європи, зокрема, шляхом надання різних форм державного фінансування: пряме фінансове забезпечення; особливий режим оподаткування; надання консультативно-інформаційних послуг приватному сектору; навчання та професійна підготовка кадрів комерційного сектору культури.

Зокрема, Загальний бюджет «Креативної Європи» (2021-2027) складає 2,44 млрд євро з таким розподілом: «Культура» – 33%, «Медіа» – 58%, «Міжсекторальна співпраця» – 9% [18].

Так, у Франції та Італії сфера культури фінансується напряму з бюджету через міністерства культури, які у своїх витратах підзвітні парламентам.

У Великій Британії та Фінляндії, кошти на культуру розподіляються неурядовими органами (у Великій Британії – чотири національні ради з питань мистецтва).

У Нідерландах створено ефективну проміжну структуру зі значними повноваженнями щодо планування та прийняття рішень у сфері культури; парламент при цьому затверджує національний план її розвитку. Існує досвід бюджетування з орієнтацією на результат, яким може бути збільшення обсягів ринку культурної продукції й збільшення кола її споживачів. У Нідерландах на отримання такого результату була спрямована реформа фінансування культури, де пріоритетом культурної політики

проголошено стимулювання попиту на товари і послуги, що виробляються у сфері культури, а не безпосередню підтримку культурних закладів та організацій. Зростання попиту й розширення аудиторії – вимірювані показники, які дозволяють контролювати соціальну та економічну ефективність інвестицій у культуру.

В цьому контексті, відповідно до конкретної моделі варто наголосити про ризики втручання держави в питання культури й надмірного державного контролю над засобами виробництва та поширення культурних продуктів, або, навпаки, про ризики, пов'язані з нехтуванням державною владою сектором, який вона майже не контролює [10, с.13].

Крім означених країн, креативну економіку визнали драйвером економічного розвитку також Данія, Естонія, Австрія, Австралія, а також Китай, Сінгапур, Південна Корея, Японія та інші країни.

Україна також підтримує розвиток креативної індустрії, яка охоплює 14 галузей економіки. Так, у 2019 р. креативна економіка зросла до 259 млрд грн. У Топ-3 виробників доданої вартості увійшли галузі: ІТ і програмне забезпечення – 24,6%, архітектура та інжиніринг – 9,2%, кіно і телебачення та інформаційні послуги по 7,8% [19].

Україна має значний потенціал розвитку креативної економіки, але за умови постійного розвитку людського капіталу шляхом створення креативного класу і підтримки талановитої молоді. Нові перспективи і можливості для креативної економіки відкриває цифровізація [20]. У зв'язку з цим важливою є розробка нової концепції підготовки діячів культури,

реорганізації освітніх закладів культури та зміцнення їх матеріально-технічної бази. При цьому має враховуватися європейський досвід, передусім тих країн, які є визнаними лідерами європейського культурного сектору [10, с.26]. Це дасть змогу здійснювати підготовку висококваліфікованих фахівців, які просуватимуть Україну на міжнародній арені завдяки своїм талантам.

Висновки. Отже, подальший розвиток сфери культури в Україні потребує розширення механізмів фінансування, спираючись на зарубіжну практику і власний вітчизняний досвід. Зокрема, корисним для креативних індустрій є досвід фінансування вітчизняних стартапів, державно-приватного партнерства, податкові стимули і доступні кредити, а також підтримка урядом малого і середнього бізнесу на засадах грантового фінансування.

В умовах децентралізації місцеві органи влади і територіальні громади мають потужний фінансовий ресурс, частину якого, на нашу думку, можна спрямувати на підтримку діяльності креативних спільнот, надаючи фінансову допомогу у вигляді субсидій, а також доцільно інтегрувати креативні програми і проекти в програми розвитку.

Для закладів культури вагоме значення мають фінансові результати діяльності, що повинно передбачити певні заходи фінансової політики, спрямовані на: зміцнення фінансової стійкості та уникнення банкрутства; підвищення ринкової вартості культурних послуг; зростання ділової активності та покращення економічного потенціалу; збільшення

прибутку та зменшення витрат тощо. При цьому серед першочергових завдань постає залучення додаткових фінансових ресурсів та управління ними, «що є дієвим інструментом підвищення ефективності» [8, с.182]. Це передбачає обґрунтований вибір і реалізацію стратегії формування фінансових ресурсів: використання власних коштів для зміцнення і розширення власної ринкової позиції; об'єднання фінансових ресурсів при реалізації певних проєктів; залучення всіх можливих джерел фінансування для формування та реалізації інноваційних програм у сфері культури; залучення коштів донорів для сфери культури; використання перехресного фінансування.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що задля ефективного покращення фінансування розвитку сфери культури

України необхідним є прийняття і чітке дотримання фінансової стратегії, реалізація якої повинна відбуватись з дотриманням конкретних етапів:

- прогнозування та планування фінансових потоків шляхом розробки відповідних внутрішніх документів;
- затвердження та впровадження бюджетів інвестиційної та фінансової діяльності;
- коригування планів і бюджетів відповідно до зміни зовнішніх і внутрішніх умов;
- контроль виконання бюджетів.

Відтак, досягнення успіху в розвитку сфери культури в Україні залежить від ефективних фінансових механізмів, які повинні забезпечити захист та належний розвиток сфери культури в Україні.

Список використаної літератури

1. У проєкті держбюджету-2023 зменшили видатки на культуру. URL: <https://chytomo.com/u-proiekti-derzhbiudzhetu-2023> (дата звернення 10.10.2022)
2. Війна і культура. Як митець може допомогти Україні під час війни URL : <https://lr4.lsm.lv/lv/raksts/mes-ukrainai/vyna--kultura.-yak-mitec-mozhe-dopomogti-ukran-pd-chas-vyni.a163352/> (дата звернення 15.09.2022)
3. Музеї, палаци та церкви: Мінкульт оприлюднив список зруйнованих окупантами об'єктів URL : <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/03/16/247844/> (дата звернення 20.10.2022)
4. Міністр культури Італії пообіцяв відновити драмтеатр у Маріуполі URL: <https://bigkyiv.com.ua/ministr-kultury-italiyi-poobiczyav-vidnovyty-dramteatr-u-mariupoli/> (дата звернення 10.10.2022).
5. Berndt Ostendorf. Why is American popular culture so popular A view from Europe URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/237001065.pdf>
6. Сайт Vox Office Mojo. URL : <https://www.boxofficemojo.com/> (дата звернення 10.10.2022)
7. Про заходи щодо підтримки сфери культури, охорони культурної спадщини, розвитку креативних індустрій та туризму URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329/2020#Text> (дата звернення 15.10.2022)

8. Макаренко У.Б. Фінансовий механізм розвитку медійних підприємств: дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук за спеціальністю 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». Л., 2020. 285 с.
9. The CulturEU funding guide EU Funding Opportunities for the Cultural and Creative Sectors 2021-2027 URL : https://www.oficinamediaespana.eu/images/media_europa/cultureu-funding-guide.pdf (дата звернення 20.09.2022)
10. Литвиненко О.М., Розумна О.П., Здіорук С.І. Аналітична доповідь: Культурна політика України: національна модель у Європейському контексті. К. : НІСД, 2012. 64 с.
11. Бюджет 2023 року: Менше на медійно-культурну сферу, але більше на марафон і систему захисту інформації URL: <https://detector.media/rinok/article/205125/2022-11-19-byudzhet-2023-roku-menshe-na-mediyno-kulturnu-sferu-ale-bilshe-na-marafon-i-systemu-zakhystu-informatsii/>. (дата звернення 10.10.2022)
12. Міністерство культури та інформаційної політики України. URL: <https://mkp.gov.ua/content/normativnopravovi-akti-strategichne-planuvannya.html> (дата звернення 10.10.2022)
13. Мапа культурних втрат. URL : <https://uaculture.org/culture-loss/> (дата звернення 10.10.2022)
14. Тоффлер Елвін. Третя хвиля / З англ. пер. А. Євса. К.: Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с.
15. Public Funding for Arts and Culture in 2020 URL: <https://www.giarts.org/public-funding-arts-and-culture-2020> (дата звернення 10.10.2022)
16. Arts and culture philanthropy: what donors should know. URL: <https://givingcompass.org/article/arts-and-culture-philanthropy> (дата звернення 10.10.2022)
17. Creative Economy. Ministry of Culture Estonia. URL: <https://www.kul.ee/en/arts-and-creative-economy/creative-economy> (дата звернення 10.10.2022)
18. Creative Europe programme URL: https://creativeeurope.in.ua/p/about_creative_europe_programme (дата звернення 10.10.2022)
19. Креативна економіка – нова економічна епоха XXI. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/06/10/682634/> (дата звернення 10.10.2022).
20. Пантелєєва Н.М., Арутюнян Л.Л. Теорія та практика креативної економіки в умовах цифровізації. *Фінансовий простір*. 2019. № 3(35). С.136-142.

DOI: [https://doi.org/10.30970/fp.3\(47\).2022.495758](https://doi.org/10.30970/fp.3(47).2022.495758)

JEL Classification: I38, M14, Z10

FINANCIAL MECHANISMS OF FUNCTIONING OF CULTURE SPHERE

KINAL Nadiya

PhD student of the Department

of Regional Financial Policy

State Institution "Institute of Regional Studies

*named after M. I. Dolishnyi National Academy of Sciences of Ukraine",
Ukraine, Lviv*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8184-8043>

Abstract. *The article examines directions for improving financing of the cultural sphere of Ukraine, as a consolidating basis for the development of the state and resistance to external geopolitical challenges, and analyzes the foreign experience of financing the cultural sphere. It was concluded that the correct financial strategy is needed to effectively improve the financing of the development of the cultural sphere of Ukraine.*

Key words: *mass culture, financial strategy, financial resources, centers of creativity, financial mechanisms.*

The effectiveness of managing financial resources requires a scientifically based system of methods and techniques for their formation, distribution and use, which determines at the present stage the objective necessity of determining the purpose and results of the movement of financial resources, tools, factors, therefore, for the development of the sphere of culture in Ukraine, the experience of financing has been analyzed spheres of culture in the USA and European countries.

In particular, in the United States of America, the state finances only a part of cultural projects, and most of them are private companies, patronage, but the question of economic success, adaptability and social stability of the USA in the field of culture is before us.

Thus, the success of American mass

culture does not lie in some of its individual formal or aesthetic properties, but in its general development, which is consciously constructed as a product of American mass culture and identifies popular sovereignty as a socio-political engine and as an empowerment.

Analyzing the development of the cultural sphere in Europe, we pay attention to the main types, namely: direct financial support; special taxation regime; provision of consulting and information services to the private sector; education and professional training of personnel of the commercial sector of culture.

Therefore, in order to achieve success in the development of the sphere of culture in Ukraine, it is necessary to apply financial mechanisms and correctly form the process of creating a financial

strategy, which goes through specific investment and financial activity stages:

- forecasting and planning of cash flows by developing relevant internal documents;
- approval and implementation of investment and financial activity budgets;
- budget execution control;
- adjustment of plans and budgets in accordance with changes in external and internal conditions.

References

1. U proiekti derzhbiudzhetu-2023 zmeshlyly vydatky na kulturu [In the draft state budget-2023, expenditures on culture were reduced]. chytomo.com. Retrieved from: <https://chytomo.com/u-proiekti-derzhbiudzhetu-2023> [in Ukrainian].
2. Viina i kultura. Yak mytets mozhe dopomohty Ukraini pid chas viiny [War and culture. How an artist can help Ukraine during the war]. lr4.lsm.lv. Retrieved from: <https://lr4.lsm.lv/lv/raksts/mes-ukrainai/vyna--kultura.-yak-mitec-mozhe-dopomogti-ukran-pd-chas-vyni.a163352/> [in Ukrainian].
3. Muzei, palatsy ta tserkvy: Minkult opryliudnyv spysok zruinovanykh okupantamy obiektiv [Museums, palaces and churches: the Ministry of Culture published a list of objects destroyed by the occupiers]. lifepravda.com.ua. Retrieved from: <https://lifepravda.com.ua/culture/2022/03/16/247844/> [in Ukrainian].
4. Ministr kultury Italii poobitsiav vidnovyty dramteatr u Mariupoli [The Minister of Culture of Italy promised to restore the drama theater in Mariupol]. bigkyiv.com.ua. Retrieved from: <https://bigkyiv.com.ua/ministr-kultury-italiyi-poobiczyav-vidnovyty-dramteatr-u-mariupoli/> [in Ukrainian].
5. Berndt Ostendorf. Why is American popular culture so popular A view from Europe. Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/237001065.pdf>
6. Box Office Mojo. Retrieved from: <https://www.boxofficemojo.com/>
7. Pro zakhody shchodo pidtrymky sfery kultury, okhorony kulturnoi spadshchyny, rozvytku kreatyvnykh industrii ta turyzmu [On measures to support the sphere of culture, protection of cultural heritage, development of creative industries and tourism]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329/2020#Text> [in Ukrainian].
8. Makarenko, U.B. (2020). *Finansovyi mekhanizm rozvytku mediinykh pidpriemstv [The financial mechanism for the development of media enterprises]*. (Candidate's thesis). Lviv. [in Ukrainian].
9. The CulturEU funding guide EU Funding Opportunities for the Cultural and Creative Sectors 2021-2027. www.oficinamediaespana.eu. Retrieved from: https://www.oficinamediaespana.eu/images/media_europa/cultureu-funding-guide.pdf
10. Lytvynenko, O.M., Rozumna, O.P. & Zdioruk S.I. (2012). *Analitichna dopovid: Kulturna polityka Ukrainy: natsionalna model u Yevropeiskomu konteksti [Analytical report: Cultural policy of Ukraine: national model in the European context]*. K. : NISD. [in Ukrainian].
11. Biudzheth 2023 roku: Menshe na mediino-kulturnu sferu, ale bilshe na marafon i systemu zakhystu informatsii [The 2023 budget: Less for the media and

cultural sphere, but more for the marathon and the information protection system]. detector.media. Retrieved from: <https://detector.media/rinok/article/205125/2022-11-19-byudzhet-2023-roku-menshe-na-mediyno-kulturnu-sferu-ale-bilshe-na-marafon-i-systemu-zakhystu-informatsii/>. [in Ukrainian].

12. Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. Retrieved from: <https://mkip.gov.ua/content/normativnopravovi-akti-strategichne-planuvannya.html> [in Ukrainian].

13. Mapa kulturnykh vtrat [Map of cultural losses]. uaculture.org. Retrieved from: <https://uaculture.org/culture-loss/> [in Ukrainian].

14. Toffler, Elvin. (2000). Tretia khvyliia [The third wave]. K.: Vyd. dim «Vsesvit». [in Ukrainian].

15. Public Funding for Arts and Culture in 2020. Retrieved from: <https://www.giarts.org/public-funding-arts-and-culture-2020>

16. Arts and culture philanthropy: what donors should know. Retrieved from: <https://givingcompass.org/article/arts-and-culture-philanthropy>

17. Creative Economy. Ministry of Culture Estonia. Retrieved from: <https://www.kul.ee/en/arts-and-creative-economy/creative-economy>

18. Creative Europe programme. Retrieved from: https://creativeeurope.in.ua/p/about_creative_europe_programme

19. Kreatyvna ekonomika – nova ekonomichna epokha XXI [Creative economy is a new economic era of the 21st century]. www.epravda.com.ua. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/06/10/682634/> [in Ukrainian].

20. Pantielieieva, N.M. & Arutiunian, L.L. (2019). Teoriia ta praktyka kreatyvnoi ekonomiky v umovakh tsyfrovizatsii [Theory and practice of the creative economy in conditions of digitalization]. *Finansovyi prostir - Financial space*, 3(35), 136-142. [in Ukrainian].

УДК 36.02:330.3

БАНКИ З ДЕРЖАВНОЮ УЧАСТЮ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ЗАГРОЗ ФІНАНСОВІЙ СТАБІЛЬНОСТІ

ВОВЧАК Ольга Дмитрівна,

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансових технологій та консалтингу,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8858-5386>*

ХУТОРНА Мирослава Емілівна,

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів та обліку,
ТВСП «Черкаське навчально-наукове відділення
Львівського національного університету імені Івана Франка»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0761-3021>*

СЛУЦЬКИЙ Богдан Олександрович,

*здобувач освітнього рівня «магістр»,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7375-0334>*

Анотація. Розглянуто функціонування банків з державною участю (БДУ) з позиції їх впливу на формування загроз фінансовій стабільності, спираючись на компаративний аналіз діяльності банків з приватним та іноземним капіталами. Обґрунтовано, що БДУ наразі безпосередньо формують загрози фінансовій стабільності: переважаюча частка держави у БС; неефективна структура активів з точки зору якості виконання посередницької функції, що у подальшому може сформувати «відсторонену» поведінку банківського сектору у задоволенні фінансових інтересів економічних агентів; досі невирішена проблема недіючих кредитів на балансах банків з державною участю, розв'язання якої очевидно відтермінується аж до відновлення економіки мирного часу.

Ключові слова: банки, капітал, структура активів, кредитування реального сектору економіки, державні облигації, фінансова стабільність, загрози.

Аннотация. Рассмотрено функционирование банков с государственным участием (БГУ) с позиции их влияния на формирование угроз финансовой устойчивости, опираясь на компаративный анализ деятельности банков с частным и иностранным капиталами. Обосновано, что БГУ непосредственно формируют угрозы финансовой стабильности: преобладающая доля государства в БС; неэффективная структура активов с точки зрения качества выполнения посреднической функции, которая в дальнейшем может сформировать «отстраненное» поведение банковского сектора в удовлетворении финансовых интересов экономических агентов; до сих пор не решена проблема недействующих кредитов на балансах банков с государственным участием, решение которой очевидно откладывается вплоть до возобновления экономики мирного времени.

Ключевые слова: банки, капитал, структура активов, кредитование реального сектора экономики, государственные обли-

гацши, финансовая стабильность, угрозы.

Постановка проблеми. Глибина та суттєвість наслідків економічних потрясінь завжди безпосередньо залежить від здатності фінансового сектору забезпечувати безперервну діяльність на максимально тривалих часових горизонтах. У випадку вітчизняного фінансового сектору, насамперед, мова ведеться про банківський сектор, який, по-перше, повинен забезпечити стабільне фінансування економічних потреб суб'єктів господарювання, а по-друге, не допускати необґрунтованих фінансових рішень, які б могли зумовити виникнення загроз фінансовій стабільності. Як відомо, наразі на ринку фінансових послуг України функціонує 67 банківських інституцій, водночас, саме на банки з державною часткою станом на 01.11.2022 припадає 54% загальних активів та 52% загальних зобов'язань банківського сектору. Зауважимо, що ринкова домінантність банків з державною участю вже тривалий час викликає занепокоєння у експертній та науковій спільноті, водночас, за різних економічних умов мають місце різні причини обережного ставлення до зростання частки саме банків з державною участю.

Так, протягом 2018-2021 років спостерігалось помірне та стабільне відновлення ділової активності та зростання макроекономічних показників. В цих умовах банки з державною участю слугували стримуючим фактором, у тому числі з позиції притоку іноземних інвестицій, оскільки домінантність саме державних банків у банківському секторі певною мірою вважається антиринковою ознакою.

Водночас, починаючи з 24 лютого 2022 року на перший план виходить як поточна здатність, так і потенціал банку до забезпечення безперервної діяльності, тобто, як їх індивідуальна фінансова стабільність, так і їх здатність зумовлювати виникнення системних ризиків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам розвитку банківського сектора, зростання рівня його капіталізації, дослідженню процесів зростання державної концентрації та реструктуризації банківського сектора, посиленню банківського регулювання та нагляду присвячені праці багатьох учених, у тому числі: О. Барановського [1], який досліджує цей напрям безпосередньо через призму фінансової безпеки; Г. Карчевої [2] та В. Костогриз [3], які звертають увагу на особливості забезпечення ефективності функціонування банків, у тому числі з державною участю. Своєю чергою, І. Лютий, А. Мороз, В. Міщенко заклали методологічний фундамент до осмислення теорії фінансового посередництва з позиції особливостей національної економіки. Також, варто відмітити, що ця проблематика активно досліджується і зарубіжними науковцями. Так, С. Андріанова (*S. Andrianova*), П. Деметриадес (*P. Demetriades*), А. Шотланд (*A. Shortland*) дійшли висновку, що частка державного контролю над банківськими активами обернено пропорційна інституційній якості, яка, своєю чергою, вимірюється загальною якістю регулювання та вимогами до розкриття інформації [4]. А.М. Андрюс (*A. Michael Andrews*) розглядає проблематику державних банків на пред-

мет існування взаємозв'язку між державними банками, приватизацією та кризами банківського сектора. Науковець наголошує, що основною рисою банків з державною участю, що у тому числі, зумовлює формування загроз фінансовій стабільності, є висока чутливість якості їх діяльності від політичних рішень [5].

М. Борсук (*M. Borsuk*), О. Ковалевські (*O. Kowalewski*), П. Пісани (*P. Pisany*) вивчають особливості кредитної діяльності банків з різними формами власності. Науковцями обґрунтовано, що політика кредитування банків з державною участю та приватним капіталом суттєво відрізняється, особливо в умовах розгортання кризи – більшу активність виявляють саме державні банки [6].

На особливу увагу заслуговує праця Т. Мароїса (*Thomas Marois*), який присвятив свою працю науковій дискусії щодо усталених переконань про державні банки, зокрема, таким: держбанки лише заповнюють прогалини ринку; приватні банки більш ефективні; державні банки кредитують лише своїх пов'язаних осіб; державні банки ставлять під загрозу державні доходи; держбанки не сприяють економічному розвитку [7].

Високо оцінюючи внесок наукової спільноти у розвиток теорії банківництва та місця банків з державною участю, важливо відмітити, що діяльність, а також економічних внесок останніх суттєво залежить від особливостей національних банківських систем та історичний шлях їх становлення. Саме тому, а також урахувавши сучасні економічні умови України, вважаємо архіважливим дослідження впливу вітчизняних державних банків

з позиції їх потенційного впливу на фінансову стабільність.

Метою статті є оцінювання впливу банків України з державною участю на формування загроз фінансовій стабільності.

Методологія дослідження. Представлене у цій науковій статті дослідження спирається на такі наукові методи пізнання: метод критичного аналізу (для обґрунтування слабких та сильних сторін поточної діяльності банків з державною участю; компаративний підхід, досліджуючи вплив банків з державною участю на фінансову стабільність у порівнянні з банками з приватним та іноземним капіталами.

Виклад основних результатів. Вважаємо, що банки з державною участю доречно тлумачити як один з різновидів бізнес-моделі банку за класифікаційним критерієм «за історичними передумовами та розвитком інституційного середовища». Також за цим критерієм доречно виокремлювати банки з приватним вітчизняним та іноземним капіталами. На нашу думку, кожна з цих бізнес-моделей характеризується різним рівнем ризиковості з точки зору її негативного впливу на фінансову стабільність (табл. 1).

Стосовно вагомості банків з державною участю у банківському секторі України, насамперед, необхідно зазначити, що їх частка у сукупному обсязі капіталу за останні два десятиліття зросла майже в 5 разів. Так, згідно з табл. 2, якщо ще станом на 01.01.2001 частка держави в активах банківського сектору відповідала 11,90%, то станом на 01.01.2022 показник дорівнював 49,74%. Причому з початку повномас-

штабного вторгнення російського агресора на нашу державу зростання частки продовжилося, і на 01.11.2022 участь держави у банківському секторі країни становила 53,81%.

Таблиця 1

Вплив бізнес-моделей на формування макроекономічних ризиків втрати фінансової стабільності за різних економічних умов

Різновид бізнес-моделі банку	Характеристика бізнес-моделі з позиції її ризиковості (мова йде про ризик втрати / зниження фінансової стабільності)		Зміст базової загрози, що притаманна певній бізнес-моделі з позиції втрати / зниження фінансової стабільності
	в умовах «мирної» економіки	в умовах економіки воєнного стану	
банки з державною часткою	високий ризик	задовільний ризик	Основна загроза – це низький рівень зацікавленості акціонерів (власників банку) підвищувати рівень капіталізації власними внесками
банки з приватним вітчизняним капіталом	задовільний ризик	середній ризик	
банки з іноземним капіталом	середній ризик	високий ризик	

Джерело: авторська розробка

Таблиця 2

Динаміка зміни частки держави у банківському секторі та рентабельності за 2001-2022 рр., %

Показник/дата	01.01.01	01.01.08	01.01.10	01.01.15	01.01.17	01.01.21	01.01.22	01.11.22
Частка держави у банківському секторі (за обсягом капіталу)	11,90	8,00	11,50	28,10	50,20	55,88	49,74	53,81
ROA банківського сектору	-0,09	1,5	-4,38	-4,07	-12,60	2,44	4,09	0,25
ROE банківського сектору	-0,45	12,67	-32,52	-30,46	-116,74	19,22	35,08	2,21

Джерело: авторські розрахунки на основі [8]

Вважаємо, що такі зміни зумовлені такими причинами: по-перше, це збільшення або зменшення капіталізації державних банків з одночасною зміною цього показника у банків з приватною формою власності через виведення таких банків з ринку шляхом визнання їх неплатоспроможними рішенням Національного банку. При цьому наголосимо, що скорочення частки держави у банківському секторі протягом 2001-2008 років на 3,9% зумовлено активним ринковим зростан-

ням банків з приватним капіталом. По-друге, це націоналізація цілої низки банків України, яка розпочалася у 2008 році та продовжилася у 2015-2018 роках. По-третє, це суттєва трансформація інституційного середовища вітчизняного банківництва, зокрема, суттєве підвищення нормативних вимог, у тому числі, алгоритму визначення регулятивного капіталу та нормативів капіталу. Найсуттєвіші зміни у функціонуванні банківського сектору України мали місце протягом 2015-

2017 років, що зумовило домінантне становище держави у банківському секторі. Основною причиною стала націоналізація наприкінці 2016 року найбільшого за активами банку країни – ПриватБанку. За цей період банківський сектор скоротився на 67 банків – до 96 установ. Останнє також спричинило зростання участі держави у банківському секторі на 5,68 відсоткових пункти протягом 2017-2021 років. Так, за цей час банківський сектор скоротився на 22 банки – до 74 установ. Однак, вже наступного року у зв'язку з докапіталізацією банківських установ приватної форми власності частка держави ненадовго скоротилася на 6,14 відсоткових пункти, а з

початку 24 лютого частка державного впливу знову зросла у зв'язку з виведенням декількох неплатоспроможних банків, а також тих представників ринку, кінцевими бенефіцарами яких фігурували російські структури.

Згідно з даними табл. 3, можна стверджувати, що на представниках банківського сектору різних форм власності неоднаково відображалися соціально-економічні та військові виклики, з якими бореться наша держава протягом останнього десятиліття. Про це свідчать показники рентабельності активів та капіталу банківських установ.

Таблиця 3

Динаміка зміни рентабельності банків залежно від форми власності протягом 2016-2022 рр., %

Показник/Дата	01.01.16	01.01.17	01.01.18	01.01.19	01.01.20	01.01.21	01.01.22	01.11.22
ROA держбанків	-7,63	-21,04	0,08	1,28	2,86	1,78	3,63	0,49
ROE держбанків	-295,76	-356,16	0,68	22,68	37,41	23,31	37,85	7,64
ROA банків з іноземним капіталом	-9,71	-5,17	-0,01	0,67	3,53	1,96	3,14	0,23
ROE банків з іноземним капіталом	-129,73	-35,35	-0,04	5,99	26,09	16,12	23,93	2,16
ROA приватних банків	-0,78	-0,33	0,54	1,82	2,08	1,59	2,63	0,51
ROE приватних банків	-6,63	-2,45	3,40	13,63	14,39	14,05	25,06	4,90

Джерело: авторські розрахунки на основі [8]

Варто відмітити, що найсильніший вплив на показники рентабельності групи банків з державною участю здійснює «ПриватБанк». Так, станом на 01.01.2017 показник ROE групи банків з державною участю становив -356%, а за результатами 2021 року – 38% і в обох випадках вплив ПриватБанку був найсуттєвіший. Так, станом на 01.01.2022 значення показника ROE ПриватБанку становило 53% проти 5%

Ощадбанку, 22% Укресімбанку, 32% Укргазбанку. Стосовно значень показника ROA, то за результатами 2021 року мала місце така ситуація: ПриватБанк – 6%; Ощадбанк – 0,4%; Укресімбанк – 1,3%; Укргазбанк – 2,9%. Аналогічне спостерігаємо і за результатами 10 місяців 2022 року, а саме, банки з державною участю характеризуються такими показниками ROE: ПриватБанк – 30,9%; Ощадбанк –

4,8%; Укрексімбанк – -300,7%; Укр-газбанк – -57,5%. Тобто очевидно, що саме внесок ПриватБанку дозволив вивести групу банків з державною участю у площину позитивних значень показника ROE. Аналогічне стосується і показника ROA. Не піддаємо сумніву раціональність рішення стосовно націоналізації Приватбанку у 2016 році, водночас, важливо наголосити, що поточна ефективність Приватбанку коштувала платникам податків 155 млрд. грн. у 2016 році. Інше, що неможливо оминати увагою, це невизначальність прибутку, прибутковості та загалом ефективності діяльності банку у контексті його фінансової стабільності. Маємо на увазі, що високі показники ефективності ще не є гарантією фінансової стабільності банку. Наприклад, Приватбанк станом на 01.10.2016, тобто за два місяці до націоналізації, був четвертим за обсягом

чистого прибутку серед всіх банків України та першим серед групи банків з вітчизняним приватним капіталом, до якої він раніше відносився. Тобто, поточні високі показники значень ROA та ROE ще не дають підстав стверджувати про безпечність Приватбанку та банків з державною участю загалом у контексті фінансової стабільності.

Не менш важливо звернути увагу на структуру активних операцій, тобто основне джерело генерування ризиків банківської діяльності. Як бачимо з рис. 1, структура активних операцій, за допомогою яких банківські установи формують дохід, значно відрізняється у представників банківських груп різних форм власності. Насамперед, мова йде про частку ОВДП, придбаних банками України.

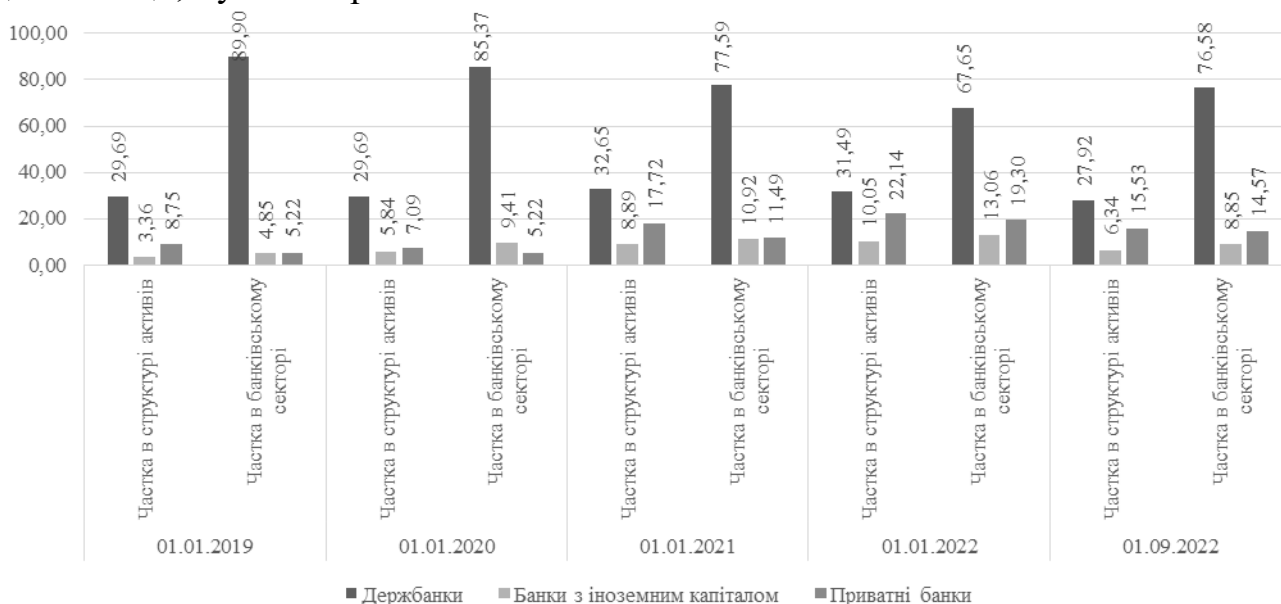

Рис. 1. Динаміка зміни частки ОВДП у структурі активних операцій банків залежно від форми власності за 2019-2022 рр., %

Джерело: розраховано на основі [8].

Згідно з даними рис. 1, державні банки є найбільшими тримачами урядових облігацій внутрішньої державної

позики (ОВДП), порівняно з банками інших форм власності. Варто відмітити, що протягом 2019-2022 рр. найви-

ща частка ОВДП на балансі державних банків у банківському секторі мала місце на початку 2019 року та становила 89,9% з подальшим щорічним зниженням цього показника. Водночас, 2022 рік став переломним у цьому контексті та характеризувався суттєвим зростанням зазначеного показника для державних банків. При цьому, вагомість операцій приватних банків як з вітчизняним, так й іноземним капіталами незрівнянно нижча, а саме 14,6% та 8,9% відповідно станом на 01.09.2022.

На те, чому така значна частка ОВДП припадає саме на державні банки, є декілька причин. По-перше, державні банки за потреби докапіталізуються урядом, як правило, держоблігаціями, що спричиняє зростання їх обсягу в структурі активів і капіталу. По-друге, уряд часто потребує залучення додаткових коштів для фінансування дефіциту державного бюджету, тому може, у тому числі через неформальні комунікаційні зв'язки, частково стимулювати купівлю підконтрольними банками держоблігацій. Така практика, безумовно, заважає розвитку банківського сектору на повноцінних ринкових засадах та зменшує ресурси державних банків для здійснення кредитування бізнесу та громадян.

При цьому варто звернути увагу, що з 2020 року значно збільшили свою зацікавленість до держоблігацій і приватні українські банки і установи з іноземним капіталом, однак, незважаючи на це, державні банки все одно продовжують тримати лівову частку паперів як в структурі власних активів, так і в структурі банківського сектора в цілому.

Якщо розглядати масштабність вкладень банків України в ОВДП з точки зору фінансової стабільності, то важливо виокремити як позитивні, так і негативні аспекти цього явища, а саме:

1) з одного боку, ОВДП є унікальним фінансовим інструментом, оскільки поряд з його безумовною безризиковістю від одночасно характеризується як мінімум середнім рівнем доходності. Тобто, інвестиції в ОВДП дозволяє банкам збільшувати рівень доходності без зміни рівня ризику діяльності;

2) з іншого боку, зростаючі масштаби вкладення банків України в ОВДП є ознакою порушення економічного призначення діяльності банків, тобто зміщення акценту із задоволення фінансових інтересів економічних агентів реального сектору економіки на спрямування фінансових ресурсів на покриття фінансових розривів державного бюджету. Оскільки така діяльність банків України має місце ще з 2017 року, а в 2022 році знову почала посилюватися, на нашу думку, це доречно віднести до стримуючого чинника, який здатен сформувати загрозу фінансової стабільності. Зауважимо, що наслідком реалізації цієї загрози є усвідомлена відмова банків розвивати програми фінансування суб'єктів господарювання та відання переваги безризиковим операціям з державними органами влади. Особливо це буде актуально в умовах післявоєнного відновлення економіки, коли від банків України буде вимагатися креативний підхід до розвитку ефективних фінансових

механізмів задоволення потреб реального сектору економіки.

Підтвердженням попередньо сформульованої гіпотези є динаміка зміни частки кредитування юридичних осіб у структурі активних операцій банків України. Як бачимо з рис. 2 в структурі активів державних банків лише 19% припадає на кредитування суб'єктів господарювання. Найбільша зацікав-

леність цим напрямом діяльності спостерігається серед банків з іноземним капіталом, зокрема, в структурі їх активів на ці операції припадає 34% станом на 01.09.2022. при цьому наголо- симо, що ще станом на 01.01.2021 лі- дером були банки з приватним вітчиз- няним капіталом.

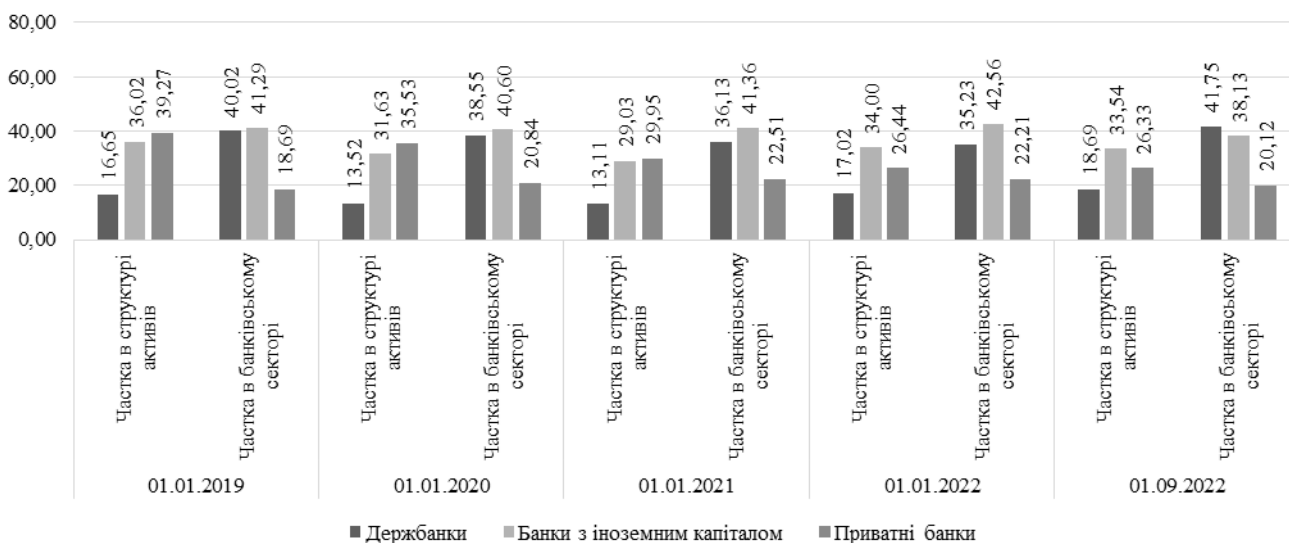

Рис. 2. Динаміка зміни частки кредитування юридичних осіб у структурі активних операцій банків залежно від форм власності за 2019-2022 рр., %
Джерело: розраховано на основі [8].

Абсолютно виправданим та очікуваним є факт, що з 24 лютого 2022 року банки значно скоротили обсяг видачі кредитів і суттєво підвищили вимоги до позичальників. По суті єдиною стабільно функціуючою програмою для кредитування бізнесу з початку війни залишається державна програма «5-7-9» [9]. Проте вона також має низку недоліків, зокрема і для самих банківських установ. Справа у тому, що компенсацію частини відсотків, яку на себе бере держава в рамках програми, часто виплачується із затримкою подекуди на 3-6 місяців. У зв'язку з цими ризиками, лідерство за функціонування програми взяли на себе в більшій мірі державні банки,

що і призвело до зростання частки виданих кредитів бізнесу в структурі активів держбанків до 18,69% станом на 01.09.2022. Однак, попри це все одно державні банки продовжують значно відставати від показників банків з іноземним капіталом (33,54%) та приватних українських банків (26,33%).

Згідно з даними рис. 3, аналогічна ситуація відбувається і з кредитуванням фізичних осіб. Видача позик населенню займає найменшу частку в структурі активів держбанків порівняно з приватними українськими банками та установами з іноземним капіталом. І така динаміка прослідковується протягом усього проаналізованого періоду.

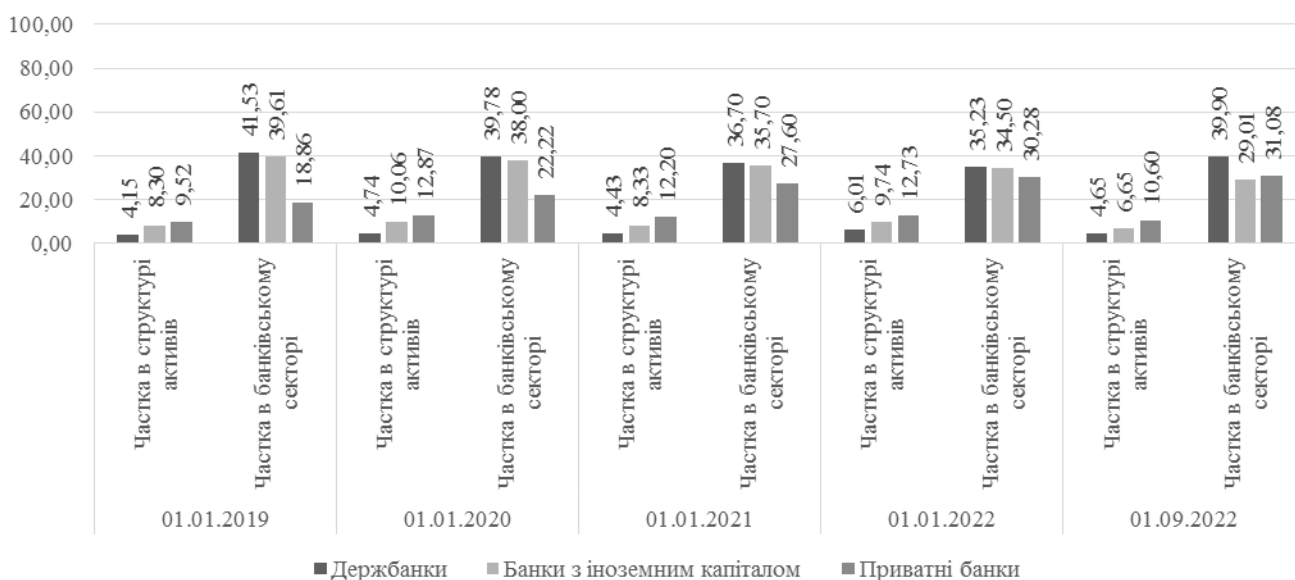

Рис. 3. Динаміка зміни частки кредитування фізичних осіб в структурі активних операцій банків залежно від форм власності за 2019-2022 рр., %
Джерело: розраховано на основі [8].

Так, станом на 01.09.2022 держбанки використали на кредитування фізичних осіб лише 4,65% своїх активів. У той час, як приватні українські банки у 2,3 рази більше – 10,60%, а банки з іноземним капіталом у 1,43 рази більше – 6,65%.

Інша вельми суттєва загроза фінансовій стабільності – це високий рівень недіючих кредитів. Згідно з даними рис. 4, попри те, що державні банки

витрачають найменшу частку у структурі своїх активів на кредитування бізнесу та населення порівняно з групами банків інших форм власності, рівень непрацюючих кредитів (NPL) у них найвищий. Це навіть, якщо не брати до уваги ПриватБанк, який був уже націоналізований з надвисоким рівнем непрацюючих кредитів у портфелі установи.

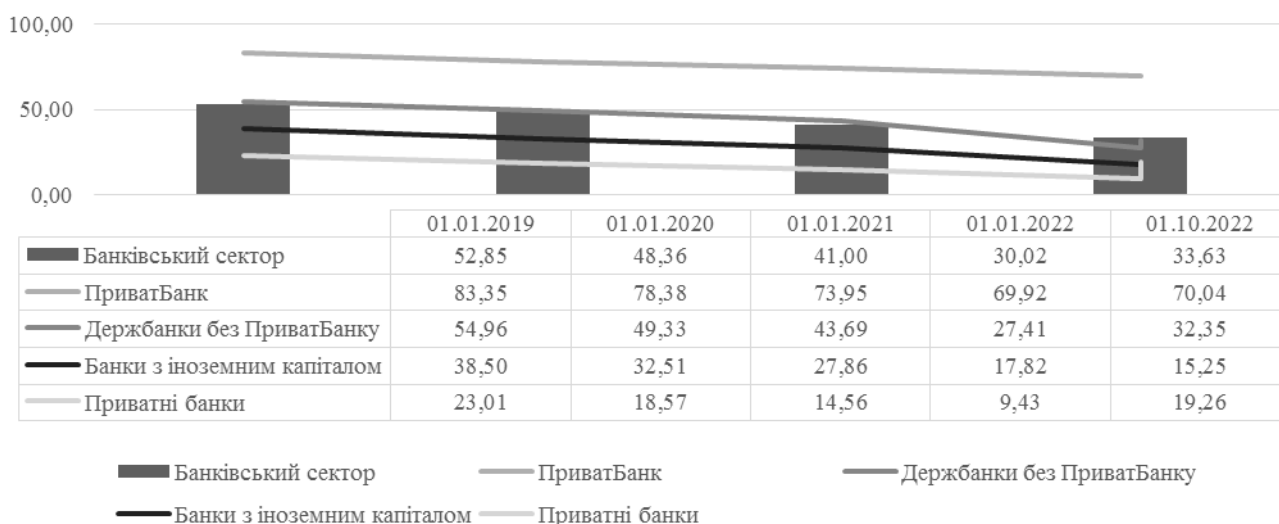

Рис. 4. Динаміка зміни показника NPL залежно від форм власності за 2019-2022 рр., %
Джерело: розраховано на основі [8].

Станом на 01.01.2019 державні банки без врахування ПриватБанку мали рівень NPL 54,96%. Водночас приватні українські банки у 2,4 рази менше – 23,01%, а банки з іноземним капіталом у 1,43 рази менше – 38,50%. Варто наголосити, що на початок 2022 року банківські установи значно зменшили рівень непрацюючих кредитів у своїх портфелях, але держбанки все одно залишаються антилідерами за цим показником. Так, станом на 01.01.2022 рівень NPL держбанків без врахування ПриватБанку становить 27,41%. Водночас приватні українські банки у 2,9 рази менше – 9,43%, а банки з іноземним капіталом у 1,54 рази менше – 17,82%.

При цьому з початку повномасштабного вторгнення, очікувано, зріс рівень непрацюючих кредитів у зв'язку зі значним скороченням доходів, як бізнесу, так і громадян. І, відповідно, зменшилася кредитоспроможність і платоспроможність українців. Так, станом на 01.10.2022 держбанки без врахування ПриватБанку та приватні українські банки погіршили показник NPL на 4,94 та 9,83 відсоткових пункти – до 32,35% та 19,26% відповідно. Водночас банки з іноземним капіталом навпаки покращили цей показник на 2,57% - до 15,25%.

Висновки. Як засвідчує емпіричний досвід, частка держави у секторі переважно зростає внаслідок криз, коли уряди змушені підтримувати проблемні банки. Так, уряди низки європейських країн через механізм націоналізації «рятували» проблемні системно важливі банки для збереження стабільності фінансової системи. Наприклад, за результатами кризи у Словенії після кризи уряд прямо чи опосередковано контролював близько 50% ба-

нківського сектору внаслідок участі у порятунку системно важливих банків. Іншим прикладом різкого зростання державної участі у банківському секторі за результатами кризи була Ірландія. Водночас, у процесі відновлення сектору та повернення попиту інвесторів, частка держави скорочувалася протягом кількох років.

Варто наголосити, що Уряд України у вересні 2020 року підтримав оновлені Засади стратегічного реформування державного банківського сектору, які серед основних цілей визначають частковий або повний вихід держави з усіх банків та скорочення частки державних банків в активах банківської системи до рівня не вище 25%. Також цей документ визначає порядок дій держави щодо зменшення частки держави в банківському секторі. Останнє почалося спостерігатися у вітчизняному банківському секторі на початку 2022 року, але повномасштабне вторгнення країни-агресора звичайно відтермінує процес повноцінної денаціоналізації аж до моменту повного відновлення економіки.

Як засвідчило проведене дослідження, державні банки протягом 2019-2022 рр. демонструють менш ефективні показники порівняно з приватними українськими та установами з іноземним капіталом. Про це свідчить і результати кредитної політики банківських установ, і обсяг непрацюючих кредитів у портфелі, а також інші операції в структурі активів банківських установ. Саме тому приватизація державних банків є однією із найпріоритетніших цілей у процесі розвитку банківського сектору. Водночас, глибоко переконані, що приватизація державних банків необхідна не лише з позиції їх фінансової ефектив-

ності, але й фінансової стабільності. У цьому контексті це пов'язано не лише з поточними фінансовими показниками, а з формуванням особливої бізнес-поведінки, об'єкт якої в останній час все більше відхиляється від задоволення потреб економічних агентів реального сектору. За умови «укоріння» такої поведінки та ураховуючи переважаючу частку саме банків з державною участю у банківському секторі України – це може призвести до формування системоутворюючих загроз фінансовій стабільності.

Наголосимо, що витрати платників податків на підтримку державних банків за останні 12 років перевищили 370 млрд грн, або більш як 21 млрд доларів за історичним обмінним курсом. Це кошти, витрачені з державного бюджету на збільшення статутного капіталу банків, які від самого початку діяльності належали державі, а також тих банків, які було націоналізовано під час фінансових криз. За відсутності цих витрат банки змушені були б припинити ринкову діяльність через великі накопичені збитки, які були результатом сумнівних рішень власників і менеджерів банків. Ці кошти мають бути повернуті шляхом роботи банків з позитивною рентабельністю активів та капіталу, а також приватизації у майбутньому.

На нашу думку, зменшення частки ринку державних банків має бути досягнуто шляхом продажу мажоритарних пакетів акцій іноземним та місцевим стратегічним інвесторам, міжнародним фінансовим організаціям, а також за допомогою здійснення первинного розміщення акцій. Такий продаж має відбуватись за справедливою ринковою вартістю, яка буде максимізована лише за умови приведення корпоративного управління банків державного сектору до рівня приватного сектору, підвищення операційної ефективності, фінансової стійкості та надійності банків, а також здійснення систематизованого процесу управління приватизацією відповідно до кращих міжнародних практик.

Безумовно, військова агресія з боку РФ матиме вплив на визначені строки щодо приватизації державної частки в банківській системі України. Водночас, переконані, що бачення необхідності зменшення державної частки у банківській системі до 25% у середній та довгостроковій перспективі має залишатися незмінним.

Подальші наукові дослідження будуть направлені на обґрунтування ефективної бізнес-моделі банків з державною участю задля формування довгострокових перспектив для забезпечення та утримання цільового рівня фінансової стабільності.

Список використаної літератури

1. Барановський О. І. Філософія безпеки : монографія : у 2 т. Київ: УБС НБУ, 2014. Т. 2 : Безпека фінансових інститутів. 715 с.
2. Ефективність та конкурентоспроможність банківської системи України / Т. С. Смовженко та ін. ; за заг. ред. Г. Т. Карчевої. Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2016. 276 с.

3. Хуторна М. Е., Костогрив В. Г. Державні банки у системі забезпечення фінансової стабільності банківського сектору України. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2018. № 1 (51). С. 335–341.
4. Andrianova S., Demetriades P., Shortland A. State banks, institutions and financial development. Loughborough University, 2002. Preprint. <https://hdl.handle.net/2134/367>.
5. Andrews A. M. State-Owned Banks, Stability, Privatization, and Growth: Practical Policy Decisions in a World Without Empirical Proof. IMF Working Paper WP/05/10, 2002. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2005/wp0510.pdf> (дата звернення: 01.12.2022).
6. Borsuk M., Kowalewski O., Pisany P. State-owned banks and international shock transmission. Working Paper Series No 2661. European Central Bank, 2022. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb.wp2661~5a47947b05.en.pdf> (дата звернення: 01.12.2022).
7. Marois Th. State-owned banks and development: Dispelling mainstream myths. Occasional Paper No. 21. 2013. URL: https://eprints.soas.ac.uk/17808/1/OccasionalPaper21_Marois_State-owned_Banks_and_Development_Dec2013.pdf (дата звернення: 01.12.2022).
8. Національний банк України. Наглядова статистика. URL: <https://bank.gov.ua/statistic/supervision-statist/data-supervision> (дата звернення: 01.12.2022).
9. Міністерство фінансів. Статистика Міністерства фінансів щодо фінансування держпрограми кредитування бізнесу «5-7-9%». URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-za-chas-dii-voiennoho-stanu-v-mezhakh-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredyty-5-7-9-vydano-13-316-pilhovyx-kredytiv-na-5298-mlrd-hrn> (дата звернення: 01.12.2022).

JEL Classification: G28, G21, E58

STATE-OWNED BANKS AND THEIR INFLUENCE ON THE FORMATION OF THREATS TO FINANCIAL STABILITY

VOVCHAK Olha,

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Financial Technologies and Consulting,
Lviv Ivan Franko National University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8858-5386>*

KHUTORNA Myroslava,

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Finance and Accounting,
Territorially separated structural unit
“Cherkasy Educational - Scientific Department of
Ivan Franko National University of Lviv”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0761-3021>*

SLUTSKYI Bohdan,

*Student of Masters's Degree,
Lviv Ivan Franko National University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7375-0334>*

Abstract: *The functioning of banks with state participation is considered from the point of view of the impact of their activities on the formation of threats to financial stability. The research was carried out on the basis of a comparative approach, considering the impact of banks with state participation on financial stability in comparison with banks with private and foreign capital. It is substantiated that domestic banks with state participation are currently directly threatening financial stability, which is manifested in the following: the predominant share of the state in the banking sector; inefficient structure of assets from the point of view of the quality of performance of the intermediary function, which in the future can form the "removed" behavior of the banking sector in satisfying the financial interests of economic agents; the still unresolved problem of non-performing loans on the balance sheets of banks with state participation, the solution of which is obviously postponed until the recovery of the peacetime economy.*

Keywords: *banks, capital, asset structure, lending to the real sector of the economy, government bonds, financial stability, threats.*

The depth and significance of the consequences of economic shocks always directly depends on the ability of the financial sector to ensure continuous activity over the longest possible time hori-

zons. In the case of the domestic financial sector, firstly it must ensure stable financing of the economic needs of business entities, and secondly it is important to prevent unreasonable financial deci-

sions that could lead to the emergence of threats to financial stability. The market dominance of state-owned banks has long been a cause of concern in the expert and scientific communities, at the same time, under different economic conditions, there are different reasons for being cautious about the growth of the share of state-owned banks. Thus, during 2018-2021, a moderate and stable recovery of business activity and growth of macroeconomic indicators was observed. In these conditions, state-owned banks served as a restraining factor, including from the point of view of the inflow of foreign investments, since the dominance of state-owned banks in the banking sector is to some extent considered an anti-market feature. At the same time, starting from February 24, 2022, both the current ability and the potential of the bank to ensure continuous activity, that is, both their individual financial stability and their ability to cause systemic risks, will come to the fore.

The purpose of the study is to assess the influence of Ukrainian banks with state participation on the formation of threats to financial stability.

Based on empirical experience the share of the state in the banking sector mostly increases as a result of crises, when governments are forced to support troubled banks. Thus, the governments of a number of European countries "rescued" problem systemically important banks through the mechanism of nationalization in order to preserve the stability of the financial system. For example, following the crisis in Slovenia, after the crisis, the government directly or indirectly controlled about 50% of the banking sector as a result of participating in the rescue of systemically important banks. Another example of a sharp in-

crease in state participation in the banking sector as a result of the crisis was Ireland. At the same time, in the process of sector's recovery and the return of investor demand, the share of the state has been decreasing for several years.

It is worth emphasizing that the Government of Ukraine in September 2020 supported the updated Principles of strategic reform of the state banking sector, which among the main goals determine the partial or complete exit of the state from all banks and the reduction of the share of state banks in the assets of the banking system to a level not higher than 25%. This document also defines the state's procedure for reducing the state's share in the banking sector. The latter was observed in the domestic banking sector at the beginning of 2022, but the full-scale invasion of the aggressor country will naturally postpone the process of full-fledged denationalization until the moment of post-war recovery of the economy.

As evidenced by the conducted research, state banks during 2019-2022 demonstrate less effective indicators compared to private bank and those with foreign capital. This is evidenced by the results of the credit policy of banking institutions, the volume of non-performing loans in the portfolio, as well as other operations in the structure of assets of banking institutions. That is why the privatization of state-owned banks is one of the most priority goals in the development of the banking sector. At the same time, they are deeply convinced that the privatization of state banks is necessary not only from the standpoint of their financial efficiency, but also financial stability. In this context, it is connected not only with current financial indicators, but with the formation of a

special business behavior, the object of which has recently increasingly deviated from meeting the needs of economic agents of the real sector. If such behavior is "rooted" and taking into account the predominant share of state-owned banks in the banking sector of Ukraine, this may lead to the formation of system-forming threats to financial stability.

Let us emphasize that taxpayers' expenses for supporting state-owned banks over the past 12 years have exceeded UAH 370 billion, or more than \$21 billion at the historical exchange rate. These are the funds spent from the state budget to increase the authorized capital of banks that belonged to the state from the very beginning of their operations, as well as those banks that were nationalized during the financial crises. In the absence of these costs, banks would have been forced to cease market activity due to large accumulated losses, which were the result of questionable decisions of bank owners and managers. These funds should be returned through the operation of banks with a positive return on assets and capital, as well as privatization in the future.

In our opinion, the reduction of the market share of state-owned banks

should be achieved through the sale of majority stakes to foreign and local strategic investors, international financial organizations, as well as through the initial placement of shares. Such a sale should take place at a fair market value, which will be maximized only if the corporate governance of public sector banks is brought to the level of the private sector, the operational efficiency, financial stability and reliability of the banks are improved, and a systematic privatization management process is implemented in accordance with international best practices. Undoubtedly, military aggression by the Russian Federation will have an impact on the specified terms regarding the privatization of the state share in the banking system of Ukraine. At the same time, we are convinced that the vision of the need to reduce the state share in the banking system to 25% in the medium and long term should remain unchanged.

Further scientific research will be directed to the justification of an effective business model of banks with state participation in order to form long-term prospects for ensuring and maintaining the target level of financial stability.

References

1. Baranovskyj, O.I. (2014). *Filosofiya bezpeky [Security philosophy]*. Kyiv : UBS NBU [in Ukrainian].
2. Smovzhenko, T.S. & Karcheva, H.T. (Eds) (2016). *Efektivnist ta konkurentos-promozhnist bankivskoyi systemy Ukrayiny [Efficiency and competitiveness of the banking system of Ukraine]*. Kyiv : DVNZ «Universytet bankivskoyi spravy» [in Ukrainian].
3. Khutorna, M.E., & Kostogryz, V.H. (2018). Derzhavni banky u systemi zabezpechennya finansovoyi stabilnosti bankivskoho sektoru Ukrayiny [State banks in the system of ensuring financial stability of the banking sector of Ukraine]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod University*, 1(51), 335–341 [in Ukrainian].

4. Andrianova, S., Demetriades, P. & Shortland, A. (2002). *State banks, institutions and financial development*. Loughborough University. Retrieved from: <https://hdl.handle.net/2134/367> .
5. Andrews, A.M. (2002). State-Owned Banks, Stability, Privatization, and Growth: Practical Policy Decisions in a World Without Empirical Proof. IMF Working Paper WP/05/10. URL : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2005/wp0510.pdf> .
6. Borsuk, M., Kowalewski, O. & Pisany P. (2022). State-owned banks and international shock transmission. Working Paper Series No 2661. European Central Bank. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb.wp2661~5a47947b05.en.pdf> .
7. Marois, Th. (2013). State-owned banks and development: Dispelling mainstream myths. Occasional Paper No. 21. Retrieved from: https://eprints.soas.ac.uk/17808/1/OccasionalPaper21_Marois_State-owned_Banks_and_Development_Dec2013.pdf .
8. National Bank of Ukraine. Supervisory Data. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/statistic/supervision-statist/data-supervision> .
9. Ministry of Finance. Statistics of the Ministry of Finance regarding the financing of the state business lending program «5-7-9%». Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-za-chas-dii-voiennoho-stanu-v-mezhakh-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredyty-5-7-9-vydano-13-316-pilhovykh-kredytiv-na-5298-mlrd-hrn>.